

Reis door België en langs den Rijn

François HaverSchmidt

editie René van Slooten

bron

François HaverSchmidt, *Reis door België en langs den Rijn* (ed. René van Slooten). Ongepubliceerd, 1861

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/have010reis02_01/colofon.htm

© 2009 dbnl / René van Slooten

Reis door België en langs den Rijn, in Augustus 1861 ondernomen door Adolf van Slooten, zeepzieder te Dockum, Feddo Jan HaverSchmidt, wijnkooper te Leeuwarden en François HaverSchmidt, predikant te Foudgum en Raard in Westdongeradeel, beschreven door laatstgenoemde.

Ik heb mij voorgenomen een kort verhaal op te stellen van de reis, die ik in de voorige maand met mijn neef en vriend Adolf van Slooten van Dockum en met mijn braven jongsten broeder door België en langs den Rijn maken mocht: minder om daardoor hen en mijzelf onsterfelijk te maken bij onze toekomstige nakomelingen, als wel om te verhinderen, dat de herinnering aan wat wij zagen en genoten in den vreemde ons afsterve voordat wij zelve gestorven zijn. Het is waar, het leven is kort, maar het geheugen is soms nog korter. En het zou jammer zijn als wij de indrukken van ons heerlijk uitstapjen overleefden. Reeds nu dreigen die indrukken te verflaauwen. Ik dien mij dus te haasten. Vooruit dan maar!

Op Zondag, den 18 Augustus 1861, stapte ik van Raard

(waar ik des namiddags met de gemeente Dankzegging gehouden had voor de Avondmaalsviering in het morgenuur te Foudgum) naar de Hoogebrug in gezelschap van Hienke die mijn bagaadje droeg, en van Jitske van Jan Walstra die haar zieken zoon onder Sybrandahuis ging opzoeken. Aan de Hoogebrug rustten wij een oogenblik bij den bruggewachter Nieuwenhuis, totdat de trekschuit van Dockum passeerde, waarin van Slooten reeds naar mij stond uit te kijken. Ik ging aan boord (circa 5 uur na den middag) en de reis begon. Zij had in den aanvang weinig merkwaardigs, dan dat de heerlijke verwachting van de dingen die komen zouden, haar voor van Slooten en mij regt aangenaam maakte. Omstreeks zeven uur te Leeuwarden gekomen vonden wij onze familie welvarender, behalve onze lieve Moeder, die weer veel smarten had te verduren door hare in dezen tijd weer opgewekte ongesteldheid. Zij wilde evenwel niet dat dit vertraging zou geven in ons reisplan. Zoo legden wij dan de laatste hand aan onze voorbereidselen. Van Slooten ging den nacht doorbrengen in het logement van Witteveen waar den volgenden morgen de diligence zou afrijden en ik logeerde bij mijne ouders.

Maandag 19 Augustus.

Om vijf uur reed de diligence naar Harlingen af. Feddo en ik waren tijdig present, van Slooten wachtte ons reeds op. Wij stegen in en kwamen zonder tegenheden om 8 uur te Harlingen. Daar gingen wij aan boord van de stoomboot Harlingen die ons omstreeks twee uur te Amsterdam bragt. Het weer was mooi en wij hadden onderhoudend gezelschap aan Henry Salverda van Leeuwarden, thans houtkooper te IJsselmonde, en Ds. Kingst, predikant te (onleesbaar), met wie wij o.a. wat domineerden. Te Amsterdam wachtte ons Omius van Slooten, luitenant ter zee 1e klasse, (broer van Dolf) die de tentoonstelling en harddraverij te Haarlem had bijgewoond en die verwittigd was van onze komst. Met hem aten wij een biefstukje in de Nieuwestadsherberg en lieten ons daarop met een vigilante naar het Hollandsch spoor brengen om met den trein van half vijf te vertrekken. Weldra waren wij in volle vaart, toen ik niet ver van Haarlem ontdekte dat ik mijn kleine reistasch in de vigilante te Amsterdam had laten liggen. Er was wel niet veel van waarde in maar toch eenige moeielijk te missen reisbenoodigdheden was ik er mee kwijt.

Treuren baatte niet. Ik besloot dus liever bij de eerste gelegenheid de beste per telegraaf mijn verloren eigendom terug te vragen. Die gelegenheid bood zich te Leyden aan. Daar verliet ik den trein terwijl Dolf en Feddo doorstoomden naar Rotterdam. In het telegraafbureau aan het station te Leyden liet ik naar het station te Amsterdam en naar de Nieuwestadsherberg aldaar seinen om mijn reistasch, maar kreeg een paar uur later tot antwoord 'niets gevonden'. Een schrale troost, voorwaar! Intusschen, ik maakte die twee à drie uren mij ten nutte om in de geliefde academiestad rond te dwalen, waar ik zes gelukkige levensjaren doorgebracht had. Het was vacantie en alles was doodsch. Nogtans ontmoette ik hier en daar een oude academiëkennis (van Andel, Brooshoofd, de Jong, Kingma), sprak op de societeit, in het hulplokaal, (want de groote zaal werd schoongemaakt) den ouden Emeis¹, liep op de Breedestraat van der Togt, den oud-hospes van v. Luttersvelt, tegen 't lijf, deed een paar boodschappen bij Hazenberg en Engels, en zat toen een uurtje bij Muller, onzen ouden bier- en tafel-verzorger. Hij en de Juf

1 Emeis was bediende in de Leidse studentensociëteit. Hij wordt genoemd in de '*Levensschets*' van Piet Paaltjens in de dichtbundel '*Snikken en Grimlachjes*'.

waren regt blij mij te zien, lieten mij nog eens hun huis van top tot teen bekijken en trakteerden mij op Beiersch bier en sigaren. Lucas Zuringas hield er mij gezelschap. Nog verraste ik even mijn goeden hospes van Ewijk, die met zijn Zoon Willem in het voorkamertje zat te schemeravonden. De jufvrouw was niet thuis. Met moeite onttrok ik mij aan zooveel kennissen en stoomde daarop 's avonds om 9 uur naar Rotterdam. Even voor mijn vertrek, in de stationswachtkamer, kwam van Overeem, kastelein in de studentensocieteit, mij spreken en vragen naar stukken (aanbevelingsbrieven), die hij hoopte dat nog in handen van mij, als secretaris van wijlen een commissie voor de societeit, waren. Ik kon hem tot mijn spijt niet helpen. In den trein geraakte ik in gesprek met een Vlaming, die, toen hij hoorde, dat ik naar Antwerpen ging, mij veel moois voorspelde. Om half elf kwam ik te Rotterdam, waar Dolf en Feddo mij wachtten. Zij hadden geen logis kunnen krijgen, noch in St. Lucas noch in 't Hotel Weimer, en waren aangeland in de Stad Ebersfeld op de Spaansche kade, een niet groot maar voor ons drieën voldoende logement. Het was kermis te Rotterdam en wij profiteerden er van door een paar café's op te zoeken waar muziek gemaakt

werd, o.a. het Frascati in de fraaie tent van het Café Francais, waar de familie Sauvlet zich deed hooren. Daarna naar bed.

Dinsdag 20 Augustus.

Dolf en ik lieten ons scheren door een barbier. Feddo zocht eventjes het kantoor des Heeren de Bruyn op. Ik kocht een pet. Vervolgens stapten wij naar het Rijnspoor, waar een spoorboot gereed lag (allercomfortabelst ingericht) die ons om 10 uur naar de Moerdijk voerde. Het weer was gunstig; slechts ééns kwam er een klein regenbuitje ter verfrissing. Wij voeren de Maas langs voorbij het wachtschip, de fabriek en werf van Fijenoord, Kralingen, IJsselmonde, het huis ten Donk (een fraai buiten aan den oever gelegen waar eenige heeren aan het roeien waren), Hendrik-ido- Ambacht (waar Oom Cannegieter verscheidenen jaren als knaap bij zijn Oom den predikant doorbragt) naar Dordrecht, waar Tite (S. Singels- HaverSchmidt) met haren lieven Nico ons stond op te wachten. Wij hadden even tijd om aan wal te gaan en haar te spreken en te groeten. Toen ging het weer voorwaarts, langs de Kil naar de Moerdijk, over het breede water, waarin in 1711 Johan Willem Friso, stadhouder van Friesland, enz. verdronk. Aan den Moerdijk gingen wij over in den spoortrein. In den wagen, waarin wij gingen zitten, nam ook

een bediende plaats van een Rotterdammer heer die naar Ostende ging. Zijn gezelschap was ons niet aangenaam.

Wij reden langs de stations Eeckeren, Cappellen, Calmpthout, Essen (waar wij onze bagaadje moesten laten visiteren door Belgische douanen, die zeer gemakkelijk en beleefd deden en ons naar geen passen vroegen, omdat, zoals wij later hoorden, voor Hollandsche reizigers naar België, Duitsland en Frankrijk geen paspoort meer vereischt werd), Roozendaal, Oudenbosch en Zevenbergen naar Antwerpen. De haver stond hier en daar op het land reeds in schoren. Wij zagen ook ploegen met ossen. Overigens waren de landerijen niet zoo goed in orde als bij ons. Om groot half drie kwamen wij te Antwerpen aan, alwaar men ons reeds in den trein, waarin te Essen verscheidenen jongelieden gekomen waren, gezegd had dat groote feesten waren ter gelegenheid van het Congres van Artistes (schilders) uit verschillende landen. Wij lieten ons met een vigilant door de Kipdorppoort brengen naar het Hôtel Bien-être ('s Lands welvaart of Bien-être de la patrie) nabij de voormalige in 1858 totaal afgebrande beurs. De logementhouder, Monsieur Corvilain, ontving ons 'Hollanders' met geestdrift en ofschoon het moeite scheen in te hebben om ons twee kamers naast elkaar met drie bedden te bezorgen,

hij zeide dat hij er voor zorgen zou en hij hield zijn woord.

Wij begonnen met te wandelen naar de Meir, een breede straat met schoone huizen aan weerszijden, waaronder wij reeds spoedig het paleis des konings en het huis van Rubens opmerkten. Dit laatste heeft een fraaie gevel, waarin des schilders borstbeeld. Wij moesten er tegenover halt houden want een potsierlijke optogt of ‘ommegank’ kwam ons tegemoet. Het was een volksfeest dat om den tijd van eenige jaren hier telkens pleegt terug te keeren. Bijzonder vielen in het oog: een walvisch, voortrollende op bedekte wielen waarop een engel was gezeten die uit twee aan den walvisch bevestigde slangen ferme stroomen water over de menigte spoot die zich daartegen met parapluïen verdedigde. Voorts een paar reuzen van bovenmenselijke grootte, een Romeinsch veldheer en naar het scheen de Godin Minerva voorstellende, waarschijnlijk de reus die Antwerpen zou gesticht hebben en de Antwerpse Stedemaagd. De veldheer wendde zijn kop regts en links. Een driemaster waarin vertegenwoordigers van alle mogelijke volken. Een tempel waarin vertegenwoordigsters van verschillende kunsten, wetenschappen en bedrijven. Deze werd getrokken door paarden en geëscorteerd door verschillende soorten van kavallerie.

Wij wisselden nog enig geld in

een wisselkantoor en wandelden naar de Groenmarkt of Place Verte, daarbij op de Eierenmarkt een beeld passerende, voorstellende een boer met een mand vol eieren, rondom hetwelk allerlei gedichtjes op borden geplakt ten pleziere van het volk waren opgehangen. Even als hier het eierenmannetje zoo zagen wij in bijna alle andere straten aan de hoekhuizen beelden van heiligen, de meesten heel lelijk en smakeloos. Op de Place Verte zagen wij het fraaie metalen standbeeld van Rubens van Willem Geefs. In de muziktent daartegenover zong een liedertafel. Het fraaie met boomen beplante plein was vol wandelaars en voor het Café Francais zaten verscheidenen menschen. Wij dronken er een glas bitter (amer d'Hollande), dat duur en anders dan ons bitter was. Vooraf had Dolf in een zijstraat een strooien hoed gekocht. En nu werd het tijd om te eten. Om vijf uur ving dat werk aan en het ging goed. O.a. aten wij heerlijke zeekreeft. Na den eten stapten wij naar de Jardin Zoölogique buiten de Kipdorppoort, waar muziek en en veel publiek was. De tuin is zeer mooi en wij zagen er vele fraaie dieren. Inzonderheid trof ons een groote verzameling zeer kleine vogeltjes en een groote Egyptische

tempel met zebras en olifanten. Terwijl wij op den heerlijken avond prettigjes onze sigaar rookten en een glas Lambiek dronken op stoeltjes die het ons moeite gekost had om magtig te worden, kondigde een verwijderd gedonder ons aan dat het groote vuurwerk aanving, 't welk de stad Antwerpen bij gelegenheid van het Congres aan de artistes gaf. Wij maakten ons ijlings op weg; het volk wees ons dien. Den stroom der menigte volgende kwamen wij door een laan waar aan weerszijden een schoone gaz-illuminatie was aangebragt, vormende de namen van alle beroemde schilders van den nieuweren tijd. (Ik denk dat deze laan de avenue Charlotte was tegenover de lunette d'Herenthals. De 'garçon' van het Hôtel had ons de plaats van het vuurwerk als boulevard Léopold aangeduid). Aan de overzijde van de gracht die de lunette of schans van onze laan afscheidde werd een prachtig vuurwerk ontstoken, welks onderscheiden kleuren nog nooit door ons zoo schoon waren gezien. Door middel van electrisch licht werd daarenboven een tooverachtig licht op den schans geworpen. Wij wandelden langs de fraai geillumineerde avenue Macerus, met schoone eerebogen

opgeluisterd naar de stad terug maar zouden toen bijna in het duister van de stad zijn afgewandeld. Gelukkig wees men ons nog tijdig het rechte pad, waarop wij nog even gelegenheid hadden om het laatste gedeelte te zien van de inwendige verlichting van den cathedraalstoren, waarmeê de feestelijkheden van den avond besloten werden. Nu wandelden wij nog een weinig rond, dronken een flesch wijn op de stoep van het café de l'Empereur op de Place de Meir en zochten vervolgens de Reedijk op, alwaar in bijna elk huis muziek gemaakt en gedanst werd. In Frascati dronken wij een glas bier. Een mengelmoes van zeevolk, militairen en burgers danste er met fraai getoiletteerde dames, schoone bloemen -maar die het liefste waas, de onschuld, misten. Na ook dit te hebben gezien zochten wij Mons. Corvilain op en gingen naar bed.

Woensdag 21 Augustus.

Evenals op den vorigen dag was het mooi weêr. Wij stonden met vrolijke harten op en wandelden, na ontbeten te hebben, langs de Place de Meir en de Place Verte naar de Cathédrale, of Notre-Dame. Er was, toen wij binnentraden, dienst. De trotsche Gotische kerk heeft fraaie schilderijen waaronder

de twee wereldberoemde stukken van Rubens, de oprigting van het kruis en de afneming van het kruis. Ook zagen wij de kerk der Dominicanen of van St. Paul. Daar vonden wij onder anderen een stuk van Rubens, de geeseling van Chrs. in aandoenlijke waarheid voorstellende, ook een stuk 'de kruisdraging' van van Dijck, waarop het gelaat van den lijdenden Chrs. zoo treffend was afgebeeld. Mij troffen ook bijzonder de heiligen- en engelenbeelden aan de biechtstoelen. Vervolgens zochten wij het museum op, voor hetwelk een fraai standbeeld van Anthonie van Dijck staat. Wij zagen hier zeer vele fraaie schilderijen, waaronder ik mij nog met veel genot herinner: de Braekeleer, verdediging van Antwerpen tegen de Spanjaarden, in 1576, Rubens Aanbidding der drie koningen en de lanssteek op Golgotha van denzelfde; een landschap van Calame; het portret van de Braekeleer en een dorpschool van denzelfde. Dit alles in de eerste zaal. In de 2-de: Rubens': Christus' lijk in stroo liggend; Quintijn Massijs Christus' Begrafenis; Valentin, kaartspelers ('t welk door een schilder zonder armen gekopieerd werd -met zijn voet); Chrs. aan het kruis van van Dijck; Frans de Vriendt: val der boze engelen. In de derde: Rubens: Chrs. aan 't kruis. In de 5-de Holbein: portret van Erasmus. Ook een stuk van Jan Steen: Samsons gevangenneming.

Wij rigtten vervolgens onze schreden langs de Grand place met vele mooie gildehuizen en het stadhuis, naar de Schelde en wandelden de dokken en kaaien langs. Ook bezagen wij de fraaie vischmarkt met de hardsteenen banken waarop de visch schoongemaakt wordt en die oogenblikkelijk met versch water gereinigd kunnen worden. Op onze wandeling kochten wij des morgens tabak (fleur d'Harlebeke) en een pijpken, zooals wij ze alle Antwerpenaars zagen gebruiken. Daaruit smookten wij nu en dan dapper onder weg -maar de Belgische tabak was ons zwaar genoeg. Op deze wandeling hadden wij gelegenheid om op te merken hoe zware paarden de niet minder zware vrachtkarren door de stad trokken. Deze paarden werden door de voerlieden slechts met een touw vastgehouden en door het klappen van de zweep bestuurd.

Het was zoowat twee uur na den middag toen wij voor een Estaminet op de Quai Jordaens gingen zitten om wat uit te rusten en het schoone riviergezicht te genieten. Een Belgisch officier en nog een Heer namen tegelijk met ons plaats. Wij geraakten met hen in discours. De officier sprak Vlaems tot ons en bood zich, toen wij zeiden, dat wij de Calvariënberg bij de Dominicanerkerk niet gezien hadden, terstond aan om er ons heen te brengen. Wij zeiden het lieve meisje, dat ons bediende, vaarwel en stapten naar den Calvarie. Ik vond het meer vreemd dan mooi. Chrs.' graf, waarheen men langs eenige trappen opklimt, met rotsen en beelden aan weêrszij. Boven het graf de kruisiging, ter zijde o.a. Petrus

met den haan; in het donkere graf ligt een lijk, Chrs. voorstellende, in doeken gewikkeld. Nog ziet men in de rotsen verschillende groepen van zielen in het vagevuur.

De vriendelijke officier geleidde ons nu naar een uitmuntend en schoon bierhuis, de Sodalité bij Abel tegenover de kerk St. Charles van de Jezuïten. Wij dronken er heerlijk Beiersch bier, 't welk ons vriendelijke gids volstrekt betalen wilde. Wij scheidden van hem, dewijl de tijd voor het middagmaal, 3 uur, aangebroken was. Over de plaats van de verbrande beurs zochten wij ons hôtel weer op. Wij aten 'goed' zooals Mons. Corvilain aan Feddo verzekerde. Toen de tafel ging afloopen kwam de dikke logementhouder een oogenblik met ons praten. Hij presenteerde ons een onzer dischgenooten als zijn aanstaanden opvolger; deze vriend, die wat scheel zag, verzekerde ons dat hij thans het logement St. Jaques te Malines (Mechelen) hield, onder de firma l'Epouse de Peteghem. Mons. Corvilain betreurde zeer de scheiding van Noord- en Zuid-Nederland, hij verhaalde van zijn heldendaden tegen Napoleon en liet een flesch Champagne

komen. Wij gaven er natuurlijk een voor terug. Daarop dronken wij nog een sterke tas koffij en stapten daarop met ons drietjes de straat weer op. Gaarne hadden wij nu gelegenheid gevonden om eens in aanraking te komen met de artistes van het Congres, waaronder ik een paar kennissen had. Maar ons zoeken was vruchteloos. Wij zagen van buiten het Théâtre en van binen het voormalige huis van Rubens in welks tuin men ons de tafel wees, waaraan de groote schilder plagt te arbeiden. Ook wandelden wij naar de Place d' armes aan welks overzij de beruchte citadel zich vertoont, onderweg nog even de kerk van St. George, waar dienst was, inkijkende. Het altaarstuk stelt den Heiligen Joris, den Drakenoverwinnaar voor. Daarop zochten wij achtereenvolgens nog eens het estaminet op de Quai Jordaens, Sodalité en Frascati op en begaven ons daarna naar ons logement en naar bed.

Wij hadden het schoone, vrolijke Antwerpen gezien.

Donderdag 22 Aug.

Al weêr hadden we mooi weêr en mogten wij vol vrolijke hoop opstaan. Na onze rekening te hebben betaald (dit was het werk van van Slooten, die kassier was, zooals Feddo aanteekening maakte van alles wat wij zagen en

opmerkten en ik met Baedeker in de hand voor gids diende), reden wij met een vigilant naar het station op de Quai Plantin waar een boot gereed lag om ons om half negen te brengen aan de overzijde der Schelde of het Vlaamsche hoofd (tête de Flandre). De boot was vol vooral van artistes waaronder wij den dichter Hofdijk opmerkten. Dezen waren geïnviteerd om de stad Gent een visite te brengen. Aan het Flaemsch hoofd gingen wij in den trein en reden door het vruchtbaar land van Waes over Zwijndrecht, Beveren, Nieuwkerken, St. Nicolas (Sint Nikláás), Lokeren, Beervelde naar Gent. Daar kwamen wij om tien uur aan en lieten ons terstond met een vigilante naar het station van den Staatsspoorweg overbrengen. (De spoorweg waarlangs wij gekomen waren is een particuliere onderneming). In de fraaie wachtkamer gebruikten wij iets, lieten er onze bagaadje in bewaring en wandelden de fraaie stad binnen. Langs de Rue de Station bereikten wij de Place fortevelde waar een kerk in aanbouw was en vervolgens langs de Rue du pont neuf enz. de St. Jacobskerk op de Vlasmarkt. Er was niet veel te zien en zoo kwamen wij op de Vrijdagsmarkt waar wij vergeefs zochten naar het standbeeld van Artevelde maar niet te

vergeefs naar een groote parapluie waaronder een oud wijfje bij hare groente zat. Niet ver daar vandaan stond het groote kanon, het grootste ter wereld misschien, de dolle Griet genaamd, dat in 1452 bij het beleg van Oudenaerden gebruikt zou zijn. Nu kwamen wij op de Groenselmarkt waar wij o.a. de vischmarkt zagen en de Oudeburg, of 's Gravensteen ('s Gravenkasteel) een ouden toren, overblijfsel van een oud slot der graven van Vlaanderen, waarin Jacoba van Beieren drie maanden gevangen zat. Vanhier ging onze togt naar het antieke rijk-versierde Stadhuis, naar de hooge Belfried of klokkentoren aan welks voet een gevangenis, de Mammeluk genaamd, is, waarop een groote groep is gebeeldhouwd, voorstellende een vader zich voedende aan de borst zijner dochter. Daarop bezagen wij de cathédraal of St. Baefskerk (St. Bavon). Het is een statig gebouw. De preekstoel met marmeren beeldhouwwerk trok onze aandacht; zoo ook een beroemd stuk van Joh. en Hub. van Eijck: aanbidding van het onbevleete lam; de doopvont waarin Karel V gedoopt werd en een stuk van Rubens. In deze kerk ontmoette ik Mr. H.W. de Blocq van Scheltinga, een ouden academie- kennis die met zijne familie op reis was.

Voorts passeerden wij het Universiteitsgebouw en bereikten zoo

de Kouter of de place d'armes. In het café des arcades (weleer het huis der gebroeders van Eijck) gebruikten wij onze koffij en verkwikten ons bij den aanblik van het groote, schoone plein. Wij merkten in Gent op de hoeken der straten uurwijzers op ten dienste van het publiek. Op onze verdere wandeling zagen wij het schoone paleis van Justitie en den Schouwburg en bereikten door de vele kleine op en aflopende straatjes (waarin ons veel fabrieksvolk in blauwe kiel en met kleine blikken koffij-kannetjes aan de hand ontmoette) de fraaie Promenade de la Coupure. Haar volgende kwamen wij weêr aan het Station, waar wij nog wat uitrustten om vervolgens circa half twee te vertrekken naar Brugge.

Over de stations Landeghem, Hansbeke, Aeltre, Bloemendael en Oostkamp bereikten wij deze stad na een groot uur spoorens. Wij legden onze bagaasje in een estaminet nabij het spoor neêr, dronken er een glas sterk bier 'dubbel uitzet', en wandelden de stad in. Spoedig bereikten wij de cathédraal (St. Sauveur). van de schilderijen die wij er zagen herinner ik mij een Mater dolorosa van J. van Eijck; het portret van Filips den Schoone; Memling: Marteldood van St. Hippolyte.

Nog bezagen wij, voorbij het standbeeld van Simon Stevin, den uitvinder van het decimaalstelsel, gewandeld zijnde, het Hospice de St. Jean, een hospitaal waar wij verscheidenen miniatuur-schilderijen van den beroemden schilder Hans Memling zagen. Vooral muntte uit het schilderwerk op een Reliquienkast, waarop met verbazende fijnheid de legende van St. Ursula met de 11000 maagden was afgebeeld in zes tafereelen. Vandaar gingen wij naar Onze lieve Vrouwenkerk (Notre dame, onze Vrouw). Hier zagen wij een schoon wit marmeren standbeeld van Maria met het kindeken, wellicht van Michel Angelo, waarvoor Horace Walpole in der tijd 30.000 gulden bood. Ook beschouwden wij de prachtige praalgraven van Karel den Stoute en zijne dochter Maria van Bourgondië, gemalin van Maximiliaan van Oostenrijk. De levensgrootte beelden liggen biddende uitgestrekt op groote met wapens en bloemen bewerkte tombes. Het geheel is zwaar verguld. Karel de Stoute sneuvelde 1477 bij Nancy. Maria stierf 1482 door een val van het paard.

Nu gingen wij naar de Grande Place, een antieke markt, herinnerende aan Brugge's oude luister. Hier steekt de Hallentoren (Grande tour) zijn hoofd omhoog, hier ziet men het huis Craenburg waar de Roomsche-koning Maximiliaan

v. Oostenrijk in 1488 verscheidenen weken door de Bruggenaars gevangen gehouden werd, en een oud huis waarin Karel II v. Engeland tijdens zijn ballingschap gewoond heeft.

Wat verder staat op een plein het sierlijk Gotisch gebouwde Stadhuis, hetwelk men bezig was wat te restaureren. Op het Burgplein (Place du Vieux bourg) stond het standbeeld van Hans Memling. Wij beschouwden het zooals ook dat van Johs. van Eijck. Dit staat op een zeer middel-eeuwsch plein van ouderwetsche gebouwen omringd, niet ver van het gebouw der academie van beeldende kunsten, of zoogenaamde poorters-huis, dat zeer antiek is. Vandaar keerden wij naar ons estaminet en na daar iets gegeten te hebben naar het Station ('de Statie' zooals de Flamingens zeggen) terug. Onder weg passeerden wij in de Zuidzand-straat een uurwerkmaker voor wiens winkel wij eenigen tijd met bewondering de kunstigste uurwerken gadesloegen.

Brugge is voor een oudheidkenner een merkwaardige stad. Het was er overigens stil; overal zagen wij vreemdelingen met Bädeker of Murray rondzwerven; bedelaars waren er nog meer dan te Leyden. Om groot zes uur reden wij met het spoor terug naar Gent en Brussel. Wij passeerden tussen deze twee laatste steden de stations

Melle, Wetteren, Schellebelle, Lede, Aalst (Alost), Denderleeuw, Ternath. Om half tien waren wij te Brussel. Wij lieten ons terstond met de vigilant naar het Hôtel de Suède in de Rue de l'Evêque brengen. Wij kregen er drie goede aangrenzende kamers (no. 144 en 145), om welke te bereiken wij o.a. een binnenplein, een tuin en drie trappen moesten passeeren, want het logement was zeer groot. In een der fraaie zalen soupeerden wij en dronken nog een fleschje Bourgogne, die men in België bijzonder goed krijgen kan, en gingen vrolijk naar bed.

Vrijdag 23 Augustus.

De lucht was betrokken toen wij opstonden en nu en dan regende het wat. Dat was wel jammer maar het had erger kunnen zijn. Wij stonden vroeg op en wandelden na te hebben ontbeten naar de Place de la Monnaie dicht bij ons logement, waar het schoone Théâtre staat, dat nu evenwel gesloten was. Rondom ziet men hier fraaie café's als Mille Colonnes, Suisse, Trois Suisses, enz. Door de vrolijke drukke straten wandelden wij naar de Galerie St. Hubert, een met glas overdekte straat of gang van prachtige winkels (passage du roi, de la reine et de prince); naar de Marché couvert of

een overdekte groen- en vruchtenmarkt, met een galerij aan de vier zijden waarop menigte van vogels en wild en van bloemen verkocht wordt. Het is een genot om hier het marktgewemel te aanschouwen en den geur van bloemen en vruchten in te ademen. Wij kochten er overheerlijke druiven voor niet veel geld. De ingang aan de eene zijde voert op de Groenmarkt beneden, die aan de andere brengt op de galerij, welke men bij den eersten ingang niet dan met een twintigtal trappen beklimmen kan, zóó rijst en daalt de grond in Brussel. Hoe meer men de bovenstad nadert, hoe hooger de straten rijzen. Op de hoek van de Eyk- en Stoofstraat (Rue du Chêne et de l'Etuve) staat een bron waarop een Cupido beroemd als Mannekenpis; niet ver van daar komt men op de groote Markt (grand place) waar eenmaal Egmond en Hoorne en zoovele andere Nederlandsche edelen op bevel van Alva werden onthoofd. Het is een antiek plein met vele hooge, oude maar fraaie gebouwen. Daaronder munten uit het Stadhuis, 't welk gerestaureerd werd, en daartegenover het Broodhuis waarin Egmond en Hoorne hun laatsten nacht doorbragten. Wij begaven ons vandaar naar de hoofdkerk, de Cathédrale (St. Michel en St. Gudule)

waar het juist dienst was om bevrijd te blijven voor besmettelijke ziekten. De kerk ligt zeer hoog en is prachtig, zoowel van buiten -waar men een trap maakt voor den hoofdingang, als van binnen. Vooral troffen ons de groote glasschilderingen, zowel de oude als de nieuwe. Zoo ook de preekstoel, voorstellende de verbanning uit het paradijs; en de graftombe van den in 1830 bij Berchem tegen de Hollanders gesneuvelden graaf Frederik v. Merode.

Nu zochten wij het Museum op waar wij vele schoone stukken vooral ook van nieuwere meesters zagen. Een der zalen bevatte negen groote stukken van Rubens. De daarop volgende bood ons o.a. Fr. Floris de Vriendt Jongste Gerigt; van Dijck Christus aan het kruis en van Dijck: een dronken Silenus. De derde zaal: Schalken: een knaap met licht (allerheerlijkst!); een portret van Rembrandt; G. Dou: zijn eigen portret terwijl hij bij de lamp een Cupido schildert; -voorts stukken van Italiaansche meesters. In een der zijzalen oude Nederlandsche meesters, waaronder een voorstelling van de kindermoord naar Bethlehem (naar ik vermoed) die zeer potsierlijk was. In de volgende zijzalen zagen wij schoone stukken van jonge schilders; Thomas: Judas

op Golgotha in den nacht na Christus' dood; Portaels: droogte in Judaea; de Jonghe: Zwitsersch landschap; Verboeckhoven: herder in de campagna di Roma met een os, schapen en geiten; Clays: een schipbreuk; Mathieu: Christus in het graf; Vavez: Hagar in de Woestijn; Verlat: bestorming van Jerusalem door de kruisvaarders; enz. enz.

Wij hadden geen lust om het cabinet van Natasalia beneden het museum te bezien maar wandelden naar de place royale, zeer hoog gelegen. Op haar midden verheft zich de Eglise St. Jaques sur Coudenberg, waarvóór het schoone ruitersstandbeeld van Godfried van Bouillon met de kruisvaan in de regter hand. Op den hoek van de Place royal en het parc in het Café Royal (zeer deftig) dronken wij koffij. Daartegenover was het hôtel Bellevue waaruit in 1830 de Belgen de Hollanders beschoten die zich in het Park verschanst hielden. Het park is een fraaie aanleg, vierkant van omtrek, met 10 ingangen in het ijzeren hekwerk dat het insluit. Er zijn vele fraaie beelden in en twee vijvers met fonteinen. Rondom het park zijn schoone paleizen, als dat des konings, dat van den kroonprins (duc de Brabant) vroeger van Willem

prins van Oranje (Willem II), nu onbewoond en voor tentoonstellingen gebruikt; het palais de la nation waar de kamers vergaderen enz. Op een klein plein in de rue royale die het Parc aan de westzij insluit staat het standbeeld van den Franschen gezant bij België in 1836, generaal Belliard.

Nu namen wij een vigilant op de Place royal (want het bleef stofregenen) en deden ons rijden naar het Musée Wiertz. (Aan de vigilantes, veelal coupés, enz. zijn veeren aangebragt loopende van de bok naar de achterwielen om bij het neêrrijden van de hoogten deze wielen vast te zetten en de vaart te stuiten. Op alle staan vigilantes en fiacres gereed die men volgens tarief huren kan). Het museum Wiertz ligt aan de Oost-zijde der stad nabij het Station du Luxembourg en de Jardin Zoölogique. Om er te komen moesten wij het Quartier Léopold, uit nieuwe, rechte straten bestaande, doorrijden. Op een heuvel in een boschje ligt het huis van den schilder, waarachter een atelier is van aanmerkelijke hoogte met glazen dak. In dit ruime lokaal hangen eenige schilderstukken waaronder sommigen van kolossale grootte. Reusachtig zijn de tooneelen hier ontworpen door den schilder, even alsof het fresco is, maar

nogtans op doek geschilderd en daarom duurzamer (peinture mate). Ik schafte mij een catalogus raisonné aan van Watteau en daar deze uitvoerig handelt over de meesterstukken van den genialen Wiertz behoef ik er hier niet verder over uit te weiden. Genoeg zij als buitengewoon merkwaardig te herinneren: Le phare du Golgotha (de vuurtoren van Golgotha?); het kruis wordt opgericht, maar een vuurgloed gaat er uit van het gelaat des gemartelden die de beulen met ontzetting vervult. La révolte des enfers contre le ciel: de engelen bliksemen de duivelen van de toppen der opgestapelde rotsen in de hellediepte terug (1200 vierk. voeten groot). Le dernier canon: de beschaving verbreekt het laatste kanon en zweeft met hare kinderen over de aarde om vrede te brengen voor de gruwelen van den oorlog. Homerische gevechten waarop figuren zijn van 20 à 30 voet. Le triomphe du Christ: Satan deinst met zijn benden terug voor den gekruisten Chrs. Un grand de la terre: Polyphemos (de reus van de Odyssea) overvalt Ulysses en zijn lotgenoten. Voorts zijn er verscheidenen aardigheidjes, maar die allen getuigen van een reusachtig génie.

Toen wij het atelier verlieten ontmoette ik niet ver van den ingang een heer met twee dames en herkende in den eerste

mijn braven academiëvriend en tafelman Martinus Hoek, Buiteng. Hoogl. in de Sterrekunde te Utrecht². Wat waren we blij, elkaër te zien! De dames waren zijne zusters. Zij waren van plan het atelier Wiertz te zien. Wij spraken dus af dat ik hen na den eten in hun Hôtel, l'Univers, zou opzoeken.

Nu gingen wij drieën terug naar 't park, (waarin men alleen op de asphalten paden rooken mag) en vandaar langs de rue royale naar de place du congres alwaar een fraaie zuil (de congreszuil) staat ter gedachtenis aan het congres dat in 1831 Léopold tot koning uitriep. Boven op de kolom staat het standbeeld van Léopold, onder aan de zuil zijn de negen provinciën voorgesteld in relief en op de hoeken van het voetstuk zijn 4 zittende vrouwen, verbeeldende de vrijheid van drukpers, van onderwijs, van associatie en van godsdienst. Op marmerbladen de namen der 237 leden van het congres. Men kan met een wenteltrap boven op de zuil komen en heeft dan een mooi vergezigt over de stad. Maar de lucht was nu te betrokken. Langs een menigte trappen klimt men van den voet van 't monument in de benedenstad af. Onder de trappen is weêr een overdekte markt, waar o.a. visch verkocht werd, maar die nog weinig gebruikt scheen.

2 Martinus Hoek (1834-1873) behoorde tot HaverSchmidt's intieme vrienden tijdens de studietijd in Leiden. Hoek had als studentikoze bijnaam 'Vader' en 'de astroloog' en hij wordt o.a. genoemd in het bekende gedicht '*Jan van Zutphen's afscheidsmal*' in de '*Snikken en Grimlachjes*' van Piet Paaltjens.

Onze wandeling voerde naar de place des Martyrs waar wij een monument zagen voor de in September 1830 tegen de Hollanders gesneuvelde Belgen. Clio graveert de dagen 23, 24, 25 en 26 Sept. op een tafel, terwijl aan haar voeten een leeuw ligt met gebroken ketens en geesels. Aan de zijden van het voetstuk marmeren reliefs met scènes uit de Septemberdagen. Rondom het monument onder de oppervlakte der grond ziet men marmeren tafels met de namen der 445 gesneuvelden.

Nu gingen wij naar de place de la Monnaie terug, borrelden in het café des mille colonnes, met zeer fraaie spiegels, waardoor het getal der pilaren in de zaal, zeer vermenigvuldigd wordt voor het oog en in het café Suisse, daarbij het Handelsblad lezende.

Toen gingen wij eten in ons Hôtel, om 5 uur. De eetzaal was buitengewoon fraai, zoodat een heer, die tegenover ons zat, een Amsterdammer, die het congres te Antwerpen had bijgewoond, niet nalaten kon er ons opmerkzaam op te maken. Wij praatten met hem en met een Duitscher zeer aangenaam, totdat het na den eten mijn tijd werd om Hoek op te zoeken. Feddo en Dolf gingen op hun kamer brieven schrijven naar huis en beloofden mij in het café des trois Suisses

te zullen afwachten. Ik zocht Hoek op en hoorde van hem dat hij zijn reis naar Wiesbaden (waar hij met Prof. Opzoomer kamers gehuurd had) tot den volgenden morgen had uitgesteld om met mij den avond te kunnen doorbrengen. Daar het weêr beter geworden was, gingen wij met zijne zusters wandelen. Bij de galérie St. Hubert vond ik een geschikt rijtuig voor ons vieren. Eerst deden de dames eenige emplettes in de galérie, die er des avonds bij gaslicht allerprettigst uitziet en daarop reden wij naar de Boulevards of voormalige bolwerken, die nu voor een groot deel binnen de stad liggen en in fraaie wandel- en rijpaden herschapen zijn. Nabij de St. Gudule passeerden wij een fraaie confituriërswinkel, waar wij even stil hielden. Hoek zeide dat deze inrichting genoemd werd die van 'la belle Suisse'. Wij traden door de winkel en nog drie andere vertrekken, in één van welke een pianino stond, in een tuin met fontein en gebruikten er ijs. Door de fraaie straten Rue de la Madeleine en Montagne de la Cour, waarin zich de heerlijkste winkels bevinden die vooral bij avond schitteren, kwamen wij op de Boulevards waarvan wij het schoonste deel afreden. Door dien zij

telkens rijzen en dalen bieden zij de schoonste vergezigten en de gazverlichting der duizende lantarens geeft een bestendige illumunatie. Om half tien kwamen wij aan het logement l'Univers terug. Hoek bleef nog een flesch wijn met mij drinken en praten, tot de herinnering aan mijn reisgenoten mij tot scheiden dwong. In het café des trois Suisses vond ik hen niet meer, maar zij waren in het logement op de kamers. Daar praatten wij nog een beetje en toen naar bed.

Saterdag 24 Augustus.

Het weêr was beter dan den vorigen dag. Zoo stapten wij dan op, nadat Dolf en ik ons vuil linnen gegeven hadden om te wasschen -'t welk wij reeds des namiddags zuiver schoon, -boordjes en overhemden gestijfd en gestreken- op onze kamers weervonden-, eerst naar de Groenmarkt in de marché couvert, waar wij druiven en perzikken kochten en vervolgens naar het park om ze op ons gemak op een bank op te eten. Daarna stapten wij over de Place Royale en de kleine en groote Sablon (Zaevelplaats)-(op het eerste plein zagen wij de Eglise Notre dame des Victoires -waarin een monument voor Jean Baptiste Rousseau- in het Aembergsche paleis, niet ver van waar eertijds het beruchte huis van Kuylenburg was, waar de verbonden edelen zich den naam van Geuzen gaven;- op de

groote Sablon is een klein monument door lord Bruce van Aylsburg opgerigt). Zoo kwamen wij aan het Paleis de Justice in hetwelk wij twee groote schilderijen zagen: De aftreding van Karel V, door Louis Gallait, en E. de Biefve: het Compromis der Nederl. Edelen. Het eerste beviel mij beter, vooral ook omdat er meer historische waarheid in was. Vervolgens zochten wij de Notre dame de la Chapelle niet ver van daar op, met zeer fraaie schilderijen, Jezus lijden voorstellende, van J.B. van Eycken (gest. 1853). Hierop begaven wij ons naar het Paleis van den Kroonprins -vroeger van Willem II- aan het Park, waar een tentoonstelling van industrie en photographie was. Heerlijke meubels, huisraad, ornamenten, enz. vielen ons in het oog. Onder de fotografiën waren er levensgroote, o.a. van keizer Napoleon III. Daar het weêr nu mooi helder was, wandelden wij nog eens naar de congreszuil en bezagen vandaar de stad die voor een gedeelte op heuvels gebouwd is. Het uitzigt was prachtig. Vervolgens zochten wij een beroemd fotografist op, en kwamen terecht bij de firma Maier, Pierson en Co. waar Dolf zich liet fotograferen. Het was er zeer chique. Op de Place de la Monnaie dronken wij koffij voor het café Suisse en namen toen een vigilant om ons de boulevards nog eens te laten rondrijden. Door de Rue neuve bereikten wij de Place des nations bij het Station du Nord en draaiden nu rechts af de Boulevard

du jardin botanique op. De boulevards hebben afzonderlijke wegen voor voetgangers, voor ruiters en voor rijtuigen en zijn met vier rijen boomen beplant. Aan weêrszijden zijn schoone huizen en paleizen, dikwijls met fraaie tuinen. Het wemelt dikwijls van wandelaars, cavaliërs en rijtuigen. Eerst reden wij voorbij het groote Hospitaal St. Jean terwijl wij aan onze linkerhand de Jardin Botanique hadden die tegen een heuvel ligt en een fraai gezicht biedt met hare groote glazen bloemenkassen. Daarna kwamen wij op de Boulevard de l'observatoire waar wij regts een kleine Fransche Evangelische kerk hadden en links het Observatorium, onder toezicht van den meteoroloog Quetelet. Het ligt zeer hoog en vandaar is het gezicht achterwaarts op de Boulevard zeer schoon. De volgende straat regts biedt uitzicht op de place des Barricades, waarop een standbeeld van Vesalius, den anatoom, geboren te Brussel in 1514. (De koetsier, die mij den vorigen avond met Hoek hierlangs reed en die rijk was in potsierlijke uitleggingen, had ons gezegd dat het een standbeeld was voor den chirurgijn die in 1830 de gewonden op de barricaden verbonden had!). De volgende boulevards waren niet minder fraai, en boden veelal paleizen met tuinen ter bescherming aan. Langs de boulevard de Waterloo kwamen

wij aan de Hallerpoort aan het Zuideinde der stad, waarvoor een monster-mortier lag. Binnen in de oude toren van de poort bevindt zich een verzameling wapenen en oudheden, die wij bezichtigden. O.a. was er het opgezette paard van Isabelle, gemalin van Albert v. Oostenrijk en dat waarop Willem v. Oranje bij Waterloo zat. Nadat wij nu de Boulevard du Midi waren afgereden, begonnen de boulevards minder mooi te worden. Op de Boulevard du Midi is een Blindeninstituut; aan het einde er van passeert men den spoorweg naar Mons (nabij het Station du Midi) en rijdt dan tot aan de allée verte, ten N.W. van de stad, altijd ter zijde van een spoorweg voor de goederentreinen, die van het Zuiden naar 't Noorderstation loopt. Wij reden langs de Veeartsenijschool, de abattoirs (of slagthuizen), het Etablissement géographique van de Heer Vandermaelen, de Kazerne Petit-Château en het koninglijk Entrepôt. Nu kwamen wij weer bij de Allée Verte, die meer naar Laeken voert, op een fraaien Boulevard, Bd. d'Anvers, waar wij de overblijfsels zagen van het verbrande Théâtre des Nouveautés. Op de Boulevards zagen wij verscheidene

huisjes -als schilderhuisjes- waarin kranten te koop en waaraan advertenties geplakt waren.

's Avonds waren ze verlicht en trokken dan bijzonder de aandacht tot de op de vensters geschilderde annonces.

Het was nu tijd geworden om te gaan eten en wij zochten ons logement weer op om er als gisteren uitmuntend te dineren. Er waren nu vooral veel gasten. Na den maaltijd gingen wij, na bij de Gebrs. Hetteema, zonen van den raadsheer in het Friesche hof, Jhr. Mont. de Haan Hetteema, die een wisselkantoor in de Rue des Frippers houden wat geld gewisseld te hebben, naar het Théâtre du Parc waar het zeer vol was maar waar wij toch nog plaats kregen in een hoekje en één stoel voor ons drieën. Het was er drukkend heet. Dolf kreeg het bijna te benauwd en ging na het eerste bedrijf een luchtje scheppen. Nogtans wij vergaten meestal onze benauwdheid omdat wij zoo moesten lagchen om de dwaasheid van de Opérette, (Opéra Bouffe) die werd opgevoerd, en waarin de Olympus met al zijn goden en godinnetjes zeer gemoderniseerd voorkwamen. Een der acteurs speelde voor niets minder dan voor mug!

Na afloop van de klucht wandelden wij naar la belle Suisse, waar wij wat ijs gebruikten om vervolgens naar ons logement terug te keren en naar bed te gaan.

Zondag 25 Augustus.

Het was best weêr. Wij ontwaakten welgemoed, ontbeten, namen op de place de la monnaie een rijtuig en lieten ons naar Laeken brengen. Door de allée Verte, een fraaie vierdubbele lindenlaan langs het kanaal naar Mechelen en Antwerpen, reden wij tot de brug, die in het dorp Laeken brengt. Het dorp zelf heeft niets moois, maar het kerkhof is merkwaardig als begraafplaats van voornamelijk Brusselaars. In het dorpskerkje, waar Louise Marie, weleer koningin van België, gest. 1850, begraven is, was dienst. Op het kerkhof zijn vele gedenkteekens met immortellen -kransen en bloemen getooid. Het belangrijkste is het standbeeld der vroeggestorven zangeres Malibran, waaronder de Lamartine een opschrift dichtte, en dat in een kapel geplaatst is. Het paleis des konings ligt een kwartier verder, maar wij mochten het park niet zien, want de koning was er tegenwoordig. Wij reden langs een anderen fraaie weg naar de stad terug en lieten ons naar de St. Gudule brengen, waar wij het slot hoorden van de groote mis. De kerk was vol knielenden en de Suisse

of kerkdienaar met zijn tamboer-majoorstok had druk werk om de vreemdelingen in bedwang te houden. Het regende inmiddels op nieuw waarom wij eerst wat in de passage St. Hubert schuilden, waar als in de week alle winkels open waren (dit was bijna overal in de stad het geval, eerst om 2 à 3 uur werden de meeste winkels gesloten), om vervolgens de *église évangélique* in de Rue Belliard (quartier Léopold) op te zoeken. Daar was de kerk reeds begonnen: wij vonden evenwel nog plaats. De minister predikte in het Fransch, naar wij oordeelen konden, eenvoudig maar praktisch. Hij droeg den zwarten rok en de witte das. De kerk was klein en eenvoudig met een galerij en een orgeltje. Ten slotte zong men een gezang (met verschillende stemmen en heele en halve nooten -zeer welluidend). Na voleindigde godsdstoefening gingen wij naar het Park bij Velloni (Vauxhall; Marchal Glacier). Hier dronken wij koffij bij een broodje. Inmiddels begon er militaire muziek in de kiosk en daar het weêr opklaarde vertoonden zich ook vele wandelaars. Wij mengden ons onder hen en genoten de schoone muziek. Om half drie was zij

afgelopen en nu wandelden wij nog eens naar de galérie St. Hubert, waar Dolf als plaatjes voor de stereoscoop eenige gezigten in Brussel kocht. In een café in de galérie gebruikten wij iets maar het was er ons te benauwd om er lang te blijven. Ook kochten wij ons eenige pijpjes in houten pijpedoozen en gingen na dit een en ander in ons logement gebragt te hebben naar de temple des Augustins, weleer een R.C. later een Evang. kerk nu een gebouw voor prijsuitdeelingen, concerten, enz. Hier zijn o.a. drie groote schilderijen: J. Decaisne: België kroont zijn beroemde zonen, van Karel den groote af tot aan de 17e eeuw; de Keyser: slag van Woeringen in 1288; Wappers: revolutie van 1830, een barricadengroep bij het Stadhuis. (De oude Flaemsche jufvrouw die het stuk uitlegde, zeide daarbij dat naar haar bescheiden mening de revolutie niet noodig geweest was en dat het wel bij het oude had kunnen blijven). Na nog wat in het Café des mille Colonnes te hebben gezeten gingen wij dineren in ons Hôtel. Er waren nu zooveel gasten dat de bediening ons meer dan genoeg langzaam ging. Eer de tafel afgelopen was ging ik mij opmaken naar de Flaamsche Evang. kerk op de Quai au Sel. Na eenig zoeken vond ik haar (in dit deel van de benedenstad verstonden mij sommigen niet wanneer ik hun in 't Fransch den weg vroeg –

terwijl wij toch in andere deelen van Brussel noodzakelijk Fransch spreken moesten). De dienst was juist begonnen. Het kerkje was klein.

Ds. van Maasdijk, de Holl. predkt. preekte niet maar een ander voerde het woord, naar men mij zeide een 'afgescheidene'. Hij predikte in ellendig slecht Hollandsch of Flaemsch naar aanleiding van Jerem. 2:13. Zijn rede was eene improvisatie zonder zin of slot. De doop van een kindje -waarbij de ouders -die -naar mijn buurman zeide- Roomsche Catholiek waren- hun instemming met de 12 artt. des geloofs belijden moesten -deze doop maakte de reeds langgerekte improvisatie nog langer. Het bedroefde mij, dat ik zoo weinig gesticht werd waar ik hoopte zoo goed gesticht te kunnen worden; in de moedertaal het Evangelie vernemende in een vreemd land. Gelukkig mogt ik mijn hart nog eens ophalen door, geheel als bij ons het bekende Psalmvers te zingen: Welzalig hij die al zijn kracht en hulp alleen van U verwacht, (Ps. 84:3), en een gezang waarvan de wijze overeenkwam met het Luth. 'Ein fester Bürg is ünser Gott', of ons: 'Houdt Chrs. zijne Kerk in stand'.

In het park bij Velloni was muziek van het orkest van het groote Théâtre; ik ging er heen en weldra kwamen van Slooten en Feddo die mij daar bescheiden hadden. Zij hadden de portretjes van den fotografist

gehaald en ze best gelukt gevonden. Voorts hadden zij hier en daar gewandeld en o.a. kennis gemaakt met de zoogenaamde cabinets d'aisance of inodores in de Passage St. Hubert (galérie du prince), die hun uitmuntend waren bevallen. Wij zaten naar de muziek te luisteren bij Velloni, tot wij er ons bekomst van hadden, en toen keerden wij weer stadwaarts. Een eindweegs, tot de place royale, volgden wij de muziek der garde nationale, die bij fakkels de overwinnaars bij het schijfschieten (tir national) rondvoerde. In een fraaien winkel in de Rue de la Madeleine kocht Dolf een album voor fotografische portretjes en daarop zochten wij ons logement op. Onder een flesch wijn herkaauwden wij op onze kamers het genotene en toen -naar bed.

Maandag 26 Augustus.

Het fraaie, vrolijke Brussel was door ons gezien en genoten en nu ging het weer verder de wijde wereld in. Om 7 à 8 uur bragt ons, nadat wij betaald hadden in 't logement, een diligence naar de Station du Midi. Wij namen plaats voor Namen (Namur) over Braine-le Compte, omdat dit de fraaiste weg is. De togt voerde over Forest, Ruysbroeck, Loth, Hal, Lembecq, Tubize, Braine-le Compte, Ecansfines, Manage, Gouy-le-Piéton,

Pont-à-Celles, Luttre, Charleroi, Farciennes, Tamines, Auvelais, Moustier, Flouffe naar Namen.

Eerst hadden wij gezelschap in den wagen maar naar mate wij verder kwamen en het landschap schooner werd gingen onze medereizigers er uit zoodat wij ten laatste alleen over ons rijtuig beschikken en dus goed aan weêrszijden uitzien en aan onze bewondering lucht geven konden. Onze weg liep in den beginne altijd in de nabijheid van het kanaal van Brussel naar Charleroi dat wij verscheidene malen heen en weer overstaken. Voorbij Charleroi bleef de spoorweg nabij het riviertje de Sambre, dat hij zestien malen overging. Twee tunnels (van 1 minuut sporens elk) moesten wij door. Hoe verder wij kwamen, hoe bergachtiger het land werd en hoe verrassender dalen en hoogten zich afwisselden. Wij passeerden steenkolengroeven, metallurgische etablissementen, glasblazerijen, een spiegelfabriek (weleer een abdij, te Tamines) enz. Zoo kwamen wij tusschen 11 en 12 uur te Namur aan. Een omnibus van het Hôtel d'Harscamp bragt ons naar dit logement. Het zag er best uit en wij

kregen er ook uitmuntende kamers. Maar wij hadden geen tijd er lang rond te kijken want spoedig voer de boot af naar Dinant en dit togtje wilden wij meêmaken. Weldra zaten wij op het kleine stoombootje dat ons langzaam de snelstroomende Maas opraderde. Trotsch verhief zich voor ons oog de rots waarop Namen's citadel ligt, een uitgestrekt vestingwerk. De stad zelf zag er niet zeer fraai uit en is niet zeer groot. Onder een steenen brug door ging het nu langs fraaie eilandjes, tusschen steeds hooger en schilderachtiger rotsen voorwaarts. Een paar fraaie kasteelen (te Rivière en te Rouillon) en een menigte dorpjes gaven levendigheid aan het tooneel. Voorbij Rouillon werden de rotsen zoo prachtig, zoo stout naar de rivier overhangende (nabij Rouillon 'la roche au corneilles' door kraaienzwermen omringd met resten van een ruïne; bij Poilvache de bouwvallen van een in 1554 verwoeste vesting boven op een zeer hooge rots), zoo sierlijk wisselden zich de kleuren der kale tufsteen-rotsen en der met wijnstokken of met bosschen begroeide bergen af, waarop dan eens vuur de struiken wegruimde, dan

weer steenhouwers hun werk verrigften, zoo verrassend nieuw, zoo majestueus was deze aanblik dat wij geen woorden soms konden vinden om elkaer te zeggen hoe verrukt wij waren. Wèl was het weêr op de heenreis wat betrokken, maar 's avonds terugkeerende mogten wij toch ook de zon dit prachtig tooneel zien verlichten, dit tooneel, hetwelk onzen dichter Beets tot zingen drong en hem den wensch ontlokte dat zijn bruid met hem gegaan ware om het te zien. (Gedichten, 3e drk. p.152)

Tegenover Dinant ligt Bouvigne, vroeger een stad, nu een dorpje, met de puinhoopen van den toren Crevecoeur, van welks top eenmaal (in 1554) drie vrouwen zich afwierpen in de diepte nadat haar mannen met de geheele bezetting gesneuveld waren tegen de Fransche belegeraars. Dinant is een klein stadje aan den voet van een steile, donkere rots, waarop de citadel ligt, die als het ware vlak boven het hoofd is dergenen die op het marktplein van het stadje staan. Het was juist kermis maar wij merkten niet veel drukte op. Na even op de ouden steenen brug gezien te hebben, gingen wij in het Hôtel de la Poste en aten daar zeer goed met een Engelschman, die ons vroeg in welke taal wij spraken,

en met wien wij ons in het Duitsch onderhielden. Terstond na het diner moesten wij weer in de boot en stoomden alzo naar Namen terug. De kapitein van de boot, in een blauwe kiel met een oude hoed, en met anderhalf oog, zag er zeer ondeftig uit; hij scheen een sterke kerel te zijn, maakte weinig complimenten maar was ook niet onbeleefd. Te Namen dronken wij in den tuin van het Hôtel d'Harscamp een flesch Bourgondier (die in een mandje lag), hielpen de jufvrouw des huizes een weggelopen patrijs vangen en liepen daarna zelf weg om nog wat van de stad te zien. Maar daartoe was het reeds meer dan donker genoeg. Zoo kocht dan Dolf een stuk drop bij een apotheker om eens te zien, hoe zoo'n Namensche apotheek er uit zag en om te hooren of zij dat goed ook succus liquiritiae noemden, dat ook zoo uitkwam, en daarop gingen wij naar een bierhuis, waar wij Lambik dronken. Over 't geheel gaven wij niet veel om Belgisch bier. Het was ons te frisch, te zuur. Vooral waren wij geen beminnaars van 'een pottteken Leuvensch'. In het bierhuis zat allerlei werkvolk in blaauwe kielen uit korte houten

pijpies te rooken of te kaartspelen, daarbij onverstaanbaar Fransch sprekend. Wij gingen ook naar een wat deftiger bier- of koffijhuis, en toen wij nu genoeg natte waar binnen hadden zochten wij ons logement weêr op. Wij zeiden dat wij met de stoomboot naar Luik wilden, die 's morgens om 6 uur ging. De gar^j,con verzekerde ons dat er geen boot voer vóór des namiddags drie uur. Dit was een teleurstelling waarin wij moeielijk konden berusten, maar om ons te troosten hielden wij nog bij wat wijn en tabak café turc op onze kamers. Daarna vielen wij in slaap.

Dinsdag, 27 Augustus.

Wij ontwaakten bij het allerheerlijkste weêr. Jammer was het, dat wij nu niet met de boot naar Luik konden gaan: de vaart toch de Maas af is schilderachtig. Maar om tot drie uur 's namiddags in het stille Namen te blijven was geen zaak. Wij moesten dus maar met den trein van 8 uur gaan. Ik was wat laat in de klêeren en geraakte daardoor hals over hoofd zonder ontbeten te hebben op den trein. Toen wij evenwel inzaten moesten wij nog een half uur wachten. Al wachtende zagen

wij onzen stadgenoot, den goudsmid Adama van een anderen trein komen en de stad ingaan. Om 8 uur gingen wij heen. De trein reed langs Marche-les-Dames, Namèche, Schaigneaux, Andenne, Bas-Oha, Huy, Ampsin, Amay, Hermalle, Engis, Flémalle, Seraing, Ougrée naar Luik (Liège). Hadden wij vooraf geweten dat wij met dezen trein gingen, wij zouden zeker plaats genomen hebben in de opene 1ste klassen, waaruit wij veel beter gezigt zouden gehad hebben. Nu zagen wij wèl veel schoons, maar slechts ten deele en zeer vlugtig, zonder een goed denkbeeld van het geheel te krijgen. De rivier de Maas stroomde aan onze rechterhand, eerst tussen kalksteen-later tussen steenkoolrotsen. Te Huy evenwel krijgt men -tenzij men van plaats verandert- de rivier aan de linkerzij, daar de trein die een kleine zijtak is opgestoomd dan door een locomotief, die achteraan gespannen wordt, teruggetrokken en dus bij het regtsom terugkeeren op het vervolg der voorige baan als 't ware omgewend wordt. De reis gaat door eenige (althans minstens twee) tunnels. Hier en daar ziet men de bergen met wijnstokken beplant. Hoe nader men aan Luik komt hoe talrijker de schoorsteenen der ijzerfabrieken worden. Aan het Station Longdoz (het spoor van Namen naar Luik is een particuliere onderneming) aan de overzijde der Maas hield de trein circa 10 uur stil. Een vigilant bragt ons over de Pont de la Boverie in de eigenlijke

stad en naar het Hôtel de l'Europe van Henrard, waar men ons twee allernetste kamers gaf. Ons eerste werk was een wandeling langs het Théâtre op de Place du Théâtre, en de place verte naar de Place St. Lambert alwaar wij het ruime binnenplein van het Palais de Justice bekeken. De pilaren van de zuilengangen rondom het plein zijn met allerlei vreemde figuren en karikaturen gebeeldhouwd. Voorts wandelden wij naar het Universiteitsgebouw waarvoor het standbeeld staat van den componist Grétry en naar de Passage Lemonnier, een navolging van de Galérie St. Hubert in Brussel. In het midden der passage is een fraai koffijhuis, Café de la Renaissance, waar wij ontbeten met koffij. Het plafond is er mooi beschilderd. Hierop rigten wij onze schreden naar de Citadel, waarheen men ons bereidwillig den weg wees. De citadel ligt hoog boven de stad en van haar bolwerken hadden wij een fraai uitzigt op Luik en de omstreken, met hare bergen, dalen, tallooze fabrieken, enz.

In het logement teruggekeerd stond een open rijtuig voor ons gereed om ons te brengen naar de kleine badplaats Chaudfontaine, waar onze logementhouder een badhôtel heeft, alwaar wij 's middags wenschten te dineren.

Tussen 1 en 2 uur reden wij den groote, drukke fabrieksstad uit en passeerden den schoonen Casino-tuin, een societeit. Wij hielden er stil en nadat wij ons als gasten van het Hôtel de l'Europe hadden aangediend, leidde een bediende ons rond in het fraaie gebouw, waarin vooral de prachtige danszaal opmerking verdient. Ook bezigtigden wij den tuin en hadden van een heuvel -waarop een tempeltje stond- een fraai vergezigt op het dal van de Vesdre. Te Chaudfontaine stapten wij af in het Badhôtel, dat heerlijk aan de oevers der Vesdre en aan den voet der rotsen ligt. Vlak voor het hotel is een ijzeren hangbrug over het riviertje. Wij zaten eventjes het Handelsblad te lezen op het plein voor het logement en gingen daarna wat wandelen. Het was hier zoo lief dat wij er lang hadden willen blijven. Het diner riep ons en liep naar genoeg af, waarna wij met een dikke, malle vrouw uit het dorp als guide de hoogten beklommen. De guide deed niets dan uijen verkopen. Ook zeide zij dat hier eenige dagen vroeger een paar Hollansche Heeren, een met zijn dochter, de ander met zijn vrouw, door haar waren rondgeleid. Zij toonde ons hunne kaartjes: het waren de dichter W.J. van Zeggelen en zijn uitgever Noothoven v. Goor. Van Zeggelen

was hier eens op zijn huwelijksreis geweest maar nu was zijne vrouw reeds overleden. Hier en daar hadden wij fraaie gezichtspunten, zooals op het kasteel La Rochette, en boven den tunnel van Chaudfontaine, waardoor den trein naar Aken passeert, welke tunnel van buiten een vestingwerk schijnt. Een soort van rotsbrug heet hier le Pont du Diable. Dolf kon niet dan met moeite van dit punt scheiden. De guide maakte er uit op dat hij verliefd was. Zij had goed geraden. Reeds in Brussel, kort na het ontvangen van een brief uit Deventer, die hem zeer scheen te amuseren, vertelde hij ons dat er groote dingen op til waren.

Beneden gekomen bezagen wij de Badinrigting naast ons Hôtel, alwaar men warme baden kan krijgen die daarheen worden gevoerd met een groot waterrad in de Vesdre. De warme bron ontspringt op het plein van ons Hôtel dat eigenlijk op een eiland in de rivier gelegen is. Dolf nam nu een bad, terwijl Feddo en ik een kop koffij dronken in den fraaien tuin van het logement, alwaar een der gar^j,cons zich amuseerde door de meisjes die water uit de beek haalden te omhelzen. Daarna wandelden wij met ons drieën het dorpje eens door en bezagen een ijzersmederij waar geweerloopen hun eerste bewerking ondergingen onder de slagen van een reuzenhamer die in

beweging wordt gebragt door een waterrad in de rivier. Het was een fantastisch gezigt, de helsche gloed van den smidsoven in de duisternis van den avond. Vóór het logement dronken wij ten slotte een lekkere flesch terwijl binnen in de zaal op de piano gespeeld werd en een der dames allerliefst zong uit de Robert. Tussen 9 en 10 uur zochten wij het Station aan de overzijde der brug op en na wat met den Stationschef -die vrij goed Hollandsch sprak- te hebben gepraat reden wij over Chênée en voorbij een zinkoven waaruit een vervaarlijke vlam opsteeg naar Luik terug, alwaar wij weldra in onze bedden lagen en sliepen.

Woensdag 28 Augustus.

De zon scheen vrolijk toen wij wakker werden en beloofde ons een schoonen dag. Wij kleedden ons maar werden daarbij door een gar^j,con gewaarschuwde, dat wij ons haasten moesten dewijl de trein, waarmêe wij om zeven uur wilden vertrekken naar Pepinster, weldra op reis gaan zou. Wij volgden zijn raad snel op en zaten dus spoedig met holle magen in een vigilant die ons aan het Station bragt. Wij kwamen nog tijdig genoeg en nu ging het voorwaarts over een lange brug over de Maas (Pont du val-benoit) voorbij Chênée, ons onvergetelijk Chaudfontaine, het slot de la Rochette, Le Trooz, Nessonvaux, het kasteeltje Château de Masures (waar de vader van

Karel den groote Pepijn de kleine een jagtslot zou hebben gehad) naar Pepinster (aldus genoemd naar den Frankischen majordomus Pepijn). Wij passeerden minstens negen tunnels en 12 bruggen in dit traject van drie kwartieren. Men kan dus nagaan hoe bergachtig het oord is en welk een afwisselend uitzigt wij hadden.

De Vesdre biedt met haar kronkelenden en over steenen afstroomenden loop een onderhoudend tooneel. Te Pepinster hadden wij een half kwartier halt, eer de trein, die ons naar Spa zou brengen, afreed. Door het dal der Hoëgne loopt deze spoorweg, over de Stations Juslonville, Theux, en La Reid. Het landschap is heerlijk mooi. Wij merkten dit vooral ook des avonds op toen wij boven op onzen wagen gezeten veel beter uitzigt hadden. Bij Theux lag op de bergen een verwoest kasteel, Frankenberg of Franchimont.

Te Spa gearriveerd legden wij onze bagage in de Stations-wachtkamer en ontbeten daar. Aldus gesterkt wandelden wij door een fraaie laan naar het stadje, welke laan aan weërszijden bebouwd is met Hôtels en Chambres et maisons garnies à louer voor de badgasten; alles heel lief en mooi van buiten. Aan den ingang van eene tweede fraaie laan (promenades de quatre- et de sept heures) begonnen wij de rotsen te bestijgen vanwaar wij een schoon uitzicht hadden

op de badplaats en den omtrek. Deze rotsen zijn geheel ingerigt voor wandelingen en overal vindt men rustbanken. Bij een klein huisje dronken wij limonade, en kuijerden daarop, onder begunstiging van het heerlijkste weêr verder, tot wij, tusschen eenige buitentjes aan de helling der hoogten door, in Spa afdaalden. Wij bereikten weldra het pleintje midden in de stad, waar onder een kleine zuilentempel de Pouchonbron, de voornaamste bron der stad, ligt. De buste van Czaar Peter den groote die hier in 1717 eenigen tijd doorbragt staat er nevens. Het liep af en aan van allerlei lieden om uit de bron -het water bevat ijzerdeelen en heeft 8 graden warmte- te drinken. Een jonge vrouw vulde en spoelde de glazen waaruit men dronk. Men kon haar een fooi geven, of ook iets aan de armen in een daarbij geplaatste bus, maar noodzakelijk was het niet. Wij dronken ook elk een glas en vonden het niet onsmakelijk. De elegante dames die kwamen drinken gebruikten daarbij een glazen pijpje waarmede zij het water opzogen. Elegante dames en heeren, wij zagen ze hier wel! Om ze goed te bekijken namen wij na de kleine stad, die voor een groot deel uit badhotels enz. bestaat, te hebben doorgewandeld plaats voor de Redoute (Café de la Redoute), het zoogenaamde 'Cürhäüs' boven hetwelk de Speelzalen waren, op den hoek van het

pleintje en de voornaamste straat. Hier liep het onophoudelijk af en aan van troepjes heeren en dames in de sierlijkste kostumes en toiletten (de dames veelal met pluimen op hare Eleim flambard-hoedjes); velen reden te paard; anderen stuurden uit rijtuigjes hitten en paarden, waarbij de dames groote rijhandschoenen aanhadden. Om elf uur ving het spelen boven op de zaal aan. Wij gingen eens kijken. Twee in elkaar loopende fraaie zalen worden voor dit gevaarlijk werkje gebruikt. In de eerste waagt men bij de roulette, in de tweede werd met kaarten gespeeld en rouge of noir waren de kleuren die wonnen of verloren. Om de twee groene tafels zat het reeds vol. De croupiers, er waren aan elke tafel circa 6, haalden met groote handigheid met stokjes (die wel op bokken bij het billard geleken) het geld dat de spelers verloren naar zich toe; evensnel betaalden zij. Aan de roulette kon men 8 maal zooveel winnen als men inzette, maar dan moest men ook juist op het cijfer hebben gezet waarop de bal der roulette bleef liggen. Er was dus weinig kans op, waarom de meesten dan ook hun geld op 2 of op 4 aangrenzende nummers te gelijk zetten, waardoor hun winst evenwel tot op viermaal of tweemaal den inzet afdaalde. Bij de rouge-ou-noir tafel won men tweemaal den inzet, maar daar mogt men niet minder dan 5 frcs.

opzetten. Sommigen zetten goud op alsof het niets was. Het was een akelig gezicht, deze lieden (sommigen reeds hoogbejaard en afgeleefd) hartstogtelijk te zien winnen of verliezen. Wij hadden afgesproken een viertal vijffranks stukken te wagen, maar wij gevoelden ons zoo weinig thuis onder deze zwijgende en spelende lûi dat wij opstapten. Er mogt in de speelzalen niet gerookt noch gepraat noch iets gebruikt worden; en men legde zijn hoed en stok voor dat men binnentrad af. Het was er spelen, spelen, en anders niets.

Wij waren blij toen wij weer in Gods vrije natuur daarbuiten rondwandelen konden. Na onze wandeling aten wij in een deftige en dure Restauratie op het plein in de stad en zochten vervolgens de promenade de quatre heures, waar muziek werd gemaakt en waar de geheele beau-monde op stoeltjes zat of wandelde. Weer hadden wij hier gelegenheid om ons te verbazen over de mooie kleêren der dames en kinderen en ook der heeren, ofschoon men onder deze laatsten ook akelige saletjonkertjes, bijna heelemaal in het wit, zag. Er was ook een Janklaassenspel ten pleziere der kinderen en J.K.L. kon hier ook zeer goed Hollandsch spreken. Overigens was zijn manier van doen evenals de oude, echte Janklaassens bij ons.

Om kwart over vier gingen wij weer op het spoor naar Pepinster en zaten er nu -zooals ik zeide- boven op, beschut door een ijzeren leuning. Het was er regt prettig en wij konden nu de bergen en de dalen nog veel beter bezien dan 's morgens. Te Pepinster wachtten wij een half uur tot de trein naar Aken van Luik kwam en toen ging het voorwaarts.

Wij reden over Ensival, Verviers, Dolhain, Herbesthal, Astanet, Ronheide naar Aken. Te Verviers nam een conducteur ons onze bagaasje af en niet dan te Aken kregen wij het terug. De togt voerde door verscheidenen tunnels, minstens tien, waaronder de laatste van meer dan 2200 voet (in twee minuten doorgestoomd). In de tunnels is het pikdonker maar er brandt een flauw licht in de wagens, zoodat de reizigers elkaër kunnen zien. In een der tunnels zagen wij bij fakkellicht eenig werkvolk bezig aan de muren te arbeiden, 't geen in 't voorbij vliegen een wonderlijk schouwspel was. Het landschap waar men doorrijdt is schoon en afwisselend. Tusschen de rotsen zagen wij een menigte fabrieken, vooral bij Verviers. Bij Dolhain lag op een hoogte het overschot van de voormalige stad en het slot Limburg, dat in 1675 door Lodewijk XIV verwoest werd. Voorbij Dolhain reden wij over

de Belgische grenzen en rolden toen weldra een groote brug over, die door het Göhl-thal loopt en op 17 dubbele bogen rust (Geul-viaduct). Te Aken aangekomen om groot 7 uur lieten wij ons met een vigilant brengen naar het Hôtel Hoyer, nadat de douanen eerst ons goedje hadden nagezien en goedbevonden. Zij vroegen ook geen pas maar waren wat scherper in het nasuffelen dan de commiezen te Essen waren geweest.

Het Hôtel Hoyer bood ons geschikte kamers. Wij begonnen met een wandeling te doen in de stad, maar, daar wij geen plattegrond van de groote badplaats hadden, dreigden wij te gaan dwalen. Wij vroegen een paar mannen den weg. Een hunner bood zich aan om ons te vergezellen. Hij bragt ons in een paar der fraaiste winkelstraten, bij het theater, dat zeer groot is, en bij den Dom of de Munsterkerk. Hij wees ons aan de deur van den hoofdingang, die van brons is uit den tijd van Karel den groote, een knop in den vorm van een leeuwenkop in welks muil men met den vinger een hard en los voorwerp kan voelen. Ik geloof dat hij zeide dat het goud was en dat niemand het er uit krijgen kan. Dit laatste wilden wij gaarne gelooven nadat wij het hadden beproefd. Dit stuk zou de ziel verbeelden van een wolf waarvan wij het bronzen beeld zagen ter regterzij van de deur. De sage

wist daaromtrent te verhalen, dat toen de Dom in 804 voltooid was en ingewijd zou worden de duivel gecontracteerd had dat hij de ziel zou krijgen van de eerste die het gebouw binnentrad. Men joeg toen een wolf (of wolvin) door de poort en de duivel pakte dezen de ziel af! Nog is er een gat in den bronzen wolf waardoor de ziel door den gefopten droes zou zijn uitgehaald.

Onze gids maakte onder het wandelen zich aan ons bekend als stalhouder en hij bood aan om ons den volgenden morgen vóór ons vertrek naar Keulen in een geschikt rijtuig Aken en omstreken te laten zien. Wij vonden het goed, en keerden nu naar het logement terug, waar wij een paar flesch Rijnwijn dronken in de zaal, waarin verscheiden Heeren soupeerden die zwaar politiseerden. Op onze kamers teruggekeerd lagen wij welhaast in de zoete rust.

Donderdag 29 Augustus.

Het weêr lachte ons vriendelijk toe toen wij ontwaakten. Zoo stonden wij dan welgemoed op en zaten welhaast -na ontbeten te hebben- in het open rijtuig van onzen vriend, den stalhouder, die om zeven uur met eene goede equipage voor ons logement verscheen. Hij reed ons eerst naar de Lous- of Louisberg, een hoogte van 200 voet buiten de stad, vanwaar men een prachtig vergezigt heeft over den

omtrek der stad. Niet ver van den berg ontdekten wij het vaderlandsche grondgebied van Limburg met het dorp Vaals, waar de zoon van Ds. Wygchram van Buitenpost (Lucas) predikant is. De Louisberg (spr. uit: Loeisberg) is heerlijk bewassen en tegen de helling liggen een paar buitens. In dit vroege morgenuur troffen wij er reeds enkele wandelaars aan en een paar cavaliers. Aan den weg naar den berg ligt een groot hospitaal.

Teruggekeerd in de stad reden wij naar het Raadhuis op de Markt, waarop een fontein met een zes voet hoog standbeeld van Karel den Groote. Het Raadhuis is gebouwd op de plaats waar vroeger een paleis van Karel den groote stond waarvan nog een toren overig is. In dit gebouw werd in 1748 de vrede van Aken gesloten, die een einde maakte aan den Duitschen Successie-oorlog. In de raadszaal hingen portretten van gezanten die bij den vrede van Aken tegenwoordig waren, o.a. dat van onzen Frieschen dichter Onno Zwier van Haren. Ook was er een oud (het oudste) portret van Karel den groote; zoo ook de beeldtenis van Napoleon I in kroningsornaat en van zijne eerste gemalin Josephine. Eindelijk dat van koning Frederik Willem III v. Pruissen. In de groote boven-zaal waar de vrede van 1748 gesloten werd en waar verscheidene Duitsche keizers gekroond werden zagen wij acht fresco-schilderijen

scènes voorstellende betreffende Karel den Grooten. 1. Frederik Barbarossa bij het graf van Karel den Grooten. 2. de val der Irmenzuilen. 3. de slag der Moeren bij Cordova. 4. de inneming van Pavia in 774. Deze stukken zijn van den schilder Rethel, die, toen hij zoover met zijn arbeid gevorderd was, krankzinnig werd.

De 4 volgende, waaraan nog gewerkt werd, zijn van Kehren. 1. de doop van Wittekind en Albion. 2. de krooning van Karel te Rome. 3. het bouwen van den Dom of Munsterkerk en 4. afscheid van Karel den grooten en krooning van zijn zoon Lodewijk den Vromen. De beelden van 37 Duitsche keizers op consoles versieren de pilaren en wanden der zaal, doch waren toen wij het gebouw bezagen ter herstelling weggenomen.

Nu kwamen wij bij den Dom waar het dienst was. Daardoor konden wij de reliquien die er bewaard worden en den predikstoel met gedreven gouden platen, edelsteenen en ivoren snijwerk, waarom een houten bekleedsel is, niet bezigtigen. Onder den koepel der kerk is het graf van Karel den grooten: een eenvoudige steen bedekt het waarop de korte inscriptie: Carlo Magno. Boven het graf hangt een grooten vergulden kroon, door Fred. Barbarossa aan de kerk geschonken. Marmeren pilaren en fraaie glasschilderingen versieren het statig gebouw.

Aan de Elisen-bron midden in de stad dronken wij

een glas zwavel- water, dat tegen jicht, huidziekten, enz. gebruikt wordt, of liever, wij proefden het, want het smaakte ons niet. In de rotonde boven de bron staat de buste van Elisa, koningin van Pruisen. Er is een fraaie tuin bij de bron.

Wij kwamen nu in Burtscheid een plek onmiddellijk bij de stad en ten deele met haar verenigd. Daar zagen wij heete bronnen. Een bron van bijna kokend heet water was onmiddellijk naast een koude bron.

Daarop bragt de koetsier ons weer naar het Station, waar wij plaats namen voor Keulen. Om groot half een vertrokken wij en stoomden over den viaduct boven de vallei der Wurm (50 vt. hoog, 892 vt. lang op 20 groote en 15 kleine bogen) voorbij den Frankenburg, een oud jagtslot van Karel den groote, door een tunnel van 2300 vt. lengte, langs Stolberg, weêr door een tunnel, over Eschweiler, Langerwehe, Düren (over de Ruhr), Buir, Horrem, (door een tunnel van 5304 vt. lengte -twintig minuten loopens en 3 minuten stoomens), Königsdorf tot Keulen (Köln). Daar moesten wij eenigen tijd wachten aan het Centraal Bahnhof eer de trein naar Rolandseck, waar wij heen wilden, vertrok; te weten van 2.30 tot 3.

Wij maakten ons dezen tijd ten

nutte door in het Station, in de groote wachtkamer, iets te eten en daarna den Dom op te zoeken, die niet zoo ver van hier was. Dit reusachtig gebouw (van binnen 433 vt. lang, 144 vt. breed), 143 vt. hoog terwijl de torens 476 vt. hoog moeten worden) is gebouwd in den vorm van een kruis. Daarvan is het koor met zijn zeven kapellen grootendeels voltooid; zoo ook de zuider-arm, en een gedeelte van het noordelijk portaal. Het schip ten westen met de twee torens ter zijde van den hoofdingang zullen nog minstens 50 jaren vorderen. De Dom werd begonnen gebouwd te worden in 1248; (nadat de vorige Dom in 816 gesticht in 1080 was afgebrand). Men werkte er aan tot in 't begin der 16de eeuw. In 1796 werd hij door de Franschen gebruikt tot hooischoor. In 1816 werd er weer met bouwen begonnen. Vooral de vorige koning van Pruisen Frederik Wilhelm IV zette den bouw door. De Dom belooft het toppunt te worden van Gotische kunst. Honderd pilaren dragen het middelste gewelf. De 14 in het binnenste koor zijn 150 vt. hoog.

Wij bezagen de kerk; ook het afgesloten koor. De Suisse, die ons daarna aan een soort van commissionair overleverde,

had een roode chambercloack aan. De scheele commissionair liet ons wat marmeren graftombes en ook een kist zien waarin de hoofden van de drie koningen met de noodige edelsteenen. Wij zagen evenwel de hoofden zelve niet. Mij frappeerden inzonderheid de fraaie zoo oude als nieuwe glasschilderingen (vooral die ten Zuiden door den koning van Beieren geschonken) en het Zuidelijk voorportaal met de heerlijkste Heiligen- en Engelenbeelden. Van den Dom stapten wij naar de in 1859 voltooide spoorwegbrug over den Rijn. Deze is dubbeld, ten Noorden voor spoortreinen, ten Z. voor rijtuigen en voetgangers bestemd. Zij is 1313 voet lang, 61 vt. breed, steunt op 3 pilaren en is 47 à 56 vt. hoog. De tralien die de brug ineenhouden zijn nog ruim 27 vt. boven de brug hoog. De brug is van ijzer. Om er op te komen moet men een cent (noot: met potlood erboven: pfennig) bruggeld geven.

Naar het Station weerkerende dronken wij een glas Selzerwasser in een klein houten huisje waar een meisje bronwater verkocht. Te groot 3 uur spoorden wij van Keulen over Kalscheuern, Brühl, Sechtem, Boisdorf, Bonn, Godesberg, Mehlem naar Rolandseck, alwaar wij na anderhalf uur arriveerden. Wij stapten er af en lieten ons brengen

naar het hôte! Roland bij Küppert. Wij kregen er goede kamers, waarvan die van Feddo en mij door een balkon vereenigd waren vanwaar men uitzag op den Rijn. Overigens beviel dit logement, en de bediening als anderzins, ons het minst van alle kwartieren, die wij op reis betrokken. Nogtans -dit moet worden gezegd- het ligt allerheerlijkst. Tegenover de eilandjes Nonnenwerth, thans een dameskostschool, en Grafenwerth; aan den voet van een rots, waarop de ruïne van Rolandseck; niet ver van het Zevengebergte en den prachtigen Drachenfels.

Ons eerste werk was ons in een schuitje langs Nonnenwerth te laten overzetten naar het stadje Königswinter. Vandaar bestegen wij den Drachenfels, een steile rots van van 850 voet hoogte. Volgens J.J.L. ten Kate 1200 vt. boven de zee. Bij een kelder in de rotsen waar Felsenbier te krijgen was, en wij dus ook een glas frisch Beiersch dronken, vonden wij ezels en paardjes om den berg te beklimmen. Wij namen elk een paardje, dat ons heel gemakkelijk, gedreven door een Führer, omhoog bragt. Reeds onder het klimmen hadden wij fraaie vergezigten maar wij stonden letterlijk verrukt toen wij bij den obelisk (ter herinnering van den heldenmoed der bewoners van 't Zevengebergte in 1813-1815) toen wij van de kleine vlakte aldaar neerzagen op

den omtrek. Als een zilveren slang kronkelt de Rijn tusschen het bonte landschap, met zijn menigte dorpen, steden, kastelen. De veelkleurige velden vormen een onafzienbaar tapijt. De toppen der heuvels, waarop de ruïne van Godesberg in 't Noord-Westen, en de boog van Rolandseck in 't Zuid-Westen, de zeven toppen van 't Zevengebergte (de Wolkenburg 1009 vt. de Lohrberg 1355 vt. de Oelberg 1434 vt. de Löwenburg 1424 vt., de Nonnenstromberg 1036 vt., de Petersberg 1027 vt.) begrenzen het landschap. Stoombooten varen langs de rivier, spoortreinen rollen langs den Westelijken oever. Op mijn vraag aan den Kellner van het kleine Hôtel bij den obelisk, alwaar onze paarden bleven staan, wat wij hier op den Drachenfels drinken moesten, was het antwoord: 'Drachenblüt', 't welk wijn (Roode Rijnwijn) bleek te zijn op deze bergen gegroeid (Drachenfelser). Wij ledigden er een flesch van die ons wel beviel en klommen hooger op naar de ruïne van een in de 12de eeuw gebouwd en in 1520 door Frans van Sickingen verwoest slot. Daar zagen wij, tusschen de begroeide puinhoopen, door de lijst van een voormalig burgtvenster, de zon prachtig ondergaan. Onze harten waren vol: vol van Gods grootheid; vol van bewondering, eerbied en dankbare blijdschap.

Bij den obelisk teruggekeerd

dronken wij nog een flesch Drachenfelser en reden nu den berg af, soms in draf, naar de steengroeve van den Wolkenberg, waar de steenen voor den Keulschen Dom en de straatkeien van Amsterdam uitgehouwen worden, en vervolgens naar Rhöndorf waar wij weer in ons schuitje stapten. Het begon reeds te schemeren toen wij Rolandseck weêr bereikten. De man, die ons overzette, wees ons in den steilen wand van den Drachenfels het hol, waar eertijds, naar luid der sage, een draak woonde, waaraan de heidensche bewoners menschenoffers bragten, totdat eene Christenmaagd het monster door het een kruis voor te houden voor altoos verdreef. De vrome schoone huwde met ridder Siegfried en woonde boven de rots in het burgtslot.

In het Hôtel Roland soepeerden wij en zochten daarna onze kamers en bedden.

Vrijdag 30 Augustus.

Des volgenden morgens ('t was heerlijk weêr) om 8 uur wilde Dolf met de boot terugkeeren naar het vaderland. Zijn hart was niet vrij meer. De guide te Chaudfontaine had goed geraden. Het dreef hem naar het verre Deventer. Op den Drachenfels had hij voor goed besloten daarheen te gaan. Zoo stonden wij dan na ontbeten te hebben

om 8 uur bij de aanlegplaats van de stoomboot. Maar de Häusknecht van 't logement kwam met opzet of bij ongeluk te laat met de bagage en Dolf moest nog blijven tot 11 uur. Daarom treurden wij evenwel niet. Wij beklommen de rots op welke top de ruïne van Rolandseck ligt. Ook hier is het vergezigt allerheerlijkst. De ruïne bestaat uit niets meer dan een steenen boog, welke eigenlijk nog niet ouder is dan een 20 jaren. De vorige boog was namelijk op een nacht ingestort door een storm, maar de dichter Freiligsath wist gedaan te krijgen dat zij in 1840 hersteld werd. Hier stond, zegt men, de burgt van Karel des grooten beroemden neef Roland. De sage verhaalt dat hij er een kluis bouwde om er altoos te kunnen uitzien naar Nonnenwerth's klooster, waar zijn beminde (Hildegard van Drachenfels), meenende dat haar bruidegom gesneuveld was, den sluyer had aangenomen. Schiller bewerkte deze sage in zijn onsterfelijk 'Ritter Toggenburg'. Een nieuwe Gothische toren op deze rots behoort aan den Heer Vom Rath die even boven Rolandseck een fraai buitenverblijf bewoont.

Om kwart voor elf namen Feddo en ik hartelijk afscheid van Dolf en reden met het spoor naar Remagen,

in welks nabijheid op den Apollinarisberg een fraaie Gothische kerk ligt. Wij hadden nu evenwel genoeg tempels door menschenhanden gemaakt gezien, wij wilden nu een tempel des Heeren intreden, door Hem Zelfen zich ter eere gebouwd, het bekoorlijke Ahrtal. Zoo huurden wij een open rijtuig met twee paarden, waar wij naauwelijks inzaten of twee heeren vroegen of zij een eindweegs met ons rijden mogten. Dit kon gebeuren en nu ging het voort langs een weg, aan weerszijden met vruchtboomen beplant, die evenwel dit jaar weinig of niet droegen, tusschen bouwlanden door, het dal in. Wij reden verscheidenen dorpjes door, zeer onregelmatig gebouwd met dwarsbalken in de muren die van dikke blokken steen met kalk gevoegd zijn opgetrokken, o.a. Heppingen, vanwaar het Heppinger-wasser komt. Even daarna bereikten wij de Apollinaris-bron waar wij een glas water dronken dat gemengd met suiker opbruischt en met wat wijn een goede drank is. Boven Heppingen verheft zich de Landskron, waarop weleer keizer Filips van Zwaben den Hohenstaufenburg in 1206 bouwde, zijn 900 voet hoogen top. Op den berg staat nog de burgtkapel, die 'Jüngfrauenkapelle'.

Deze Jüngfraüen zegt de sage waren dochters van een Heer van Landskron. Tijdens 's vaders afwezigheid overviel de ridder van Tomberg het slot en vervolgde de maagden, die om haar eer te redden zich in de diepte stortten. Zij verpletterden evenwel niet, want de rots opende zich en verbergde haar voor den vervolger. Tot gedachtenis aan dit wonder werd de kapel gebouwd.

Na een goed uur rijden (onze reisgenoten, van welke een ons aangenaam van alles verklaring gegeven had, verlieten ons te Heppingen) kwamen wij in het stadje Ahrweiler, waar wij bij een flesch Walporzheimer een hoentje aten in het logement Stern. De roode Walporzheimer smaakte voortreffelijk. Daarna reden wij verder, op verzoek den Herr Kellner van de 'Stern' op den bok meênemend. Was het dal reeds schoon aan gene zijde van Ahrweiler, nu werd het ieder oogenblik stouter en prachtiger. De kleine rivier de Ahr loopt langs den weg snel voort over de steenen en vormt gedurig kleine watervallen. Aan weerszijden, aan onze rechterhand onmiddellijk ter zijde van den weg, verheffen zich bergen. Die nevens ons dragen allen wijnstokken op terrassen gebouwd (tegen welke muurtjes de namen der eigenaars met groote letters geschilderd stonden). Bij

het dorpje Walporzheim begint het dal nauwer te worden. Een scherpe rots hangt 200 voet hoog over den weg, die Bunte Kuh genaamd. Op dezen overhellenden rotskam verwisselde eens een koene meid van kousen en dronk er een flesch wijn leeg: zoo won zij een weddingschap om een bonte koe en kreeg de rots een naam. Hier spookt het 's nachts bij manenschijn.

Wij passeerden de dorpjes Marienthal, Dernau, Rech. Hier werd het woest-schoon. Op een bergtop voorbij Rech ligt de Saffenburg, een ruïne, waarin rozen bloeien, naar men zegt. Want toen de Vrouw van Saffenburg naar het dorp was afgeklommen met spijs en drank voor de arme zieken kwam haar woeste gemaal haar tegemoet en wilde weten wat zij in haar schoot droeg. Zij durfde het niet zeggen uit vreeze voor mishandeling. Toen rukte hij haar kleet los en er vielen - rozen op de aarde. Sinds bloeien er rozen op den Saffenburg.

Wij reden door Magschoss langs de Lochmühle, een molen die door het water der Ahr bewogen wordt. Daar voert de Straatweg door een kloof die door de bergen gehouwen is welke 40 voeten hoog zijn aan weêrszijden. Door het dorp Reimershofen, langs den voet van das Weisse Kreuz (350 voet hoog) en door een tunnel van 192 voet lengte, bereikten

wij nu het dorp Altenahr. Voor dat wij er aankwamen zagen wij op een der muren van een wijnberg Bacchus uitgeschilderd op een vat met den beker in de hand. Aan weerszijden las men: ‘Welch herrlich Leben, Im Kranz von Reben!’. Wij stapten af bij Ulrich, bestelden er een diner en beklommen de rots, waarop de ruïne van de ridderburgt Ahre ligt. Prachtig is hier het gezicht op de woeste bergen van den omtrek. Aan de overzij heeft men ‘des Teufels Kanzel’ en ‘des Teufels Loch’. Uit dit gat wierp de duivel -hoe snood!- zijn grootmoeder dood. In de ruïne teekenden wij in een vreemdelingenboek en kochten een Roos, waarin de schoonste gezigten bij en in het Ahrtal stonden geschetst. In de gewelven van dit slot zaten eens elf Keulsche patriciers gevangen. Een hunner, Gottschalk, vond, terwijl hij een tamgemaakte muis nagroef, een vijl, waarmee hij een gat wist te maken in den toren. Zoo ontkwamen de gevangenen in den donkeren winternacht langs steile en besneeuwde paden met levensgevaar.

Bij de bouwvallen van den toren ziet men in een afgrond neer. De sage zegt dat daarin een ridder neersprong die door den slotvoogd betrapt werd in de armen zijner dochter. Hij kwam er levend af. Maar niet zoo de dappere, die, het laatst overgebleven van alle verdedigers der burgt, te paard en geharnast neersprong in de Ahr om er in te verzinken.

In ons logement weergekeerd aten wij er goed. De juffer die ons bediende bragt ons o.a. ook forellen en rümpfchen. De eerste visch is zoo groot als baars maar platter en heeft roode vlekjes op de huid. De rümpfchen zijn heel klein en worden met olie en azijn gegeten. Beiden smaken goed en worden in de Ahr gevangen. Wij dronken er Moselblümchen (of Moselauslese). Weêr werd ons gevraagd of men met ons terugrijden kon. Behalve der Herr Kellner van Ahrweiler verzocht ons dit een Herr Förster, die een ongeluk had gehad met zijn paard en naar het bad Neuenahr moest bij Ahrweiler. In het rijtuig gezeten beloonde zijn gezelschap onze bereidwilligheid ruimschoots. Hij heette Friedrich Sorg, was in dienst als Jachtopziener bij ik weet niet welk Duitsch vorstjen, had, als ieder Pruis, moeten dienen en had zijn gezondheid bedorven op marsch. Nu genoot hij de baden van de nieuwe badplaats Neuenahr, terwijl hij zijn verblijf had bij Nathan te St. Grarshausen. Hij bragt ons, toen wij te Ahrweiler gekomen waren, waar wij voor de variatie nog eens Walporzheimer dronken, naar Neuenahr. Hij liet er ons de bronnen en badkamers zien en nadat hij ons naar Ahrweiler had teruggebracht

scheiden wij van elkaër. Feddo en ik reden nu verder naar Remagen, doch drie maal ging ondertusschen een wiel uit het rijtuig. Zoo kwamen wij eerst toen het donker was aan het Station. Wij vonden er onzen reisgenoot van des morgens; wisselden er in haast wat geld om onzen koetsier te betalen en kwamen met het spoor 's avonds om groot 9 uur te Rolandseck. Daar dronken wij nog een fleschjen Rijnwijn en toen naar bed.

Saturdag, 31 Augustus.

De morgen was schoon toen wij ontwaakten. Hoe heerlijk was het uitzigt van onze kamers op Nonnenwerth en het Zevengebergte met het stadje Honnef aan zijn voeten! Hoe aangenaam was het in den tuin te zitten van het logement en op den altijd afstroomenden Rijn neër te zien. Na het ontbijt vermaakten zich daar de gasten, die er de waterkuur gebruikten, met allerlei spelletjes en wij keken in het lekker zonnetje naar de wel 900 voet lange houtvloten die met een paar huisjes bebouwd en met menigte menschen bemand de rivier afdreven of naar de hagedissen die voortschoten langs den tuinmuur.

Om tien spoorden wij naar Mainz. Er ging niet anders dan een eerste klasse want het was een

sneltrein waarmee wij reisden. De togt was dus duur, maar wij konden niet anders. Slechts een heer -die naar Carlsruhe moest- was bij ons in den wagen en gaf ons hier en daar aanwijzing van wat wij voorbij stoomden. De wagen was aller- plezierigst ingerigt ten gemakke der reizigers. Boven onze hoofden was gelegenheid om onze bagage te bergen (ook op de 2de klasse), waardoor men vrij is van den last dien soms in Holland de bagage veroorzaakt op het spoor. Daar wij op onze terugreis bijna dezelfde punten in de stoomboot passeerden -want de trein houdt zich meestal vlak langs de linker Rijnsoever- wil ik deze bij de beschrijving van de terugreis opnoemen. Genoeg zij het te zeggen dat wij de volgende stations passeerden: Remagen, Sinzig, Brohl, Andernach, Neuwied, Coblenz, Stolzenfels, Boppard, St. Goar, Oberwesel, Bacharach, Bingerbrück en Bingen. Tussen St. Goar en Oberwesel passeerden wij drie tunnels.

Om één uur waren wij in de bondsvesting Mainz of Mentz. Zij ligt in het groothertogdom Hessen en is met een schipbrug aan Castel, aan den rechter Rijnsoever verbonden. Nu waren wij 90 uren verwijderd van Amsterdam. In de vesting liggen Pruisische en Oostenrijksche soldaten. Gewoonlijk in vredestijd circa 8000 man. De Oostenrijkers met hun witte vechtjassen en de Pruisen met hunne Pickelhaüben

zien er mooi uit.

Wij wandelden de stad in langs den Dom naar het Guttenbergsplein, waar tegenover het fraaie Theater het standbeeld van Guttenberg staat, aan wien Duitschland de uitvinding der boekdrukkunst toeschrijft. Wij gingen zitten voor het fraaie Café de Paris en dronken een lekker glas Beiersch. Daarop wandelden wij verder, kochten bij een boekverkooper Delkeskamp's Panorama des Rheins, wisselden wat geld bij een geldwisselaar, den eenigste, bij wien wij teregt konden, -want zijn collega's waren Joden en het was Sabbath-, en wandelden voorts, langs de Thiermarkt met kazernes en lindeboomen en een fontein waarboven een kolom uit het voormalig paleis van Karel den groote te Ingelheim, naar het Kästrich een hoog gedeelte van de stad, dat in Nov. 1857 verwoest werd door een kruitontploffing. Men had er nu nieuwe straten gebouwd en een terras aangelegd vanwaar wij de gansche stad met de omstreken tot het Taunusgebergte konden overzien. Langs de schoone straat -die Grosse Bleiche- bereikten wij voorbij een fraaie fontein -Neubrunnen- het slotplein, waarop het voormalig Keurvorstelijk slot, en niet ver vandaar het groothertogelijk paleis. In het eerste fraaie paleis is een schoone verzameling oudheden, boeken, naturalia en schilderijen; doch wij hadden geen tijd om het te bezien. Na goed gegeten te hebben in het Café de Paris, bezagen wij nog vlugtig den antieken Dom en moesten

ons toen haasten om nog tijdig in de boot van ‘das Kölnische und Düsseldorfer Gesellschaft’ te komen. Onze kaart in Plantinga's reisboek wees ons een verkeerd punt als aanlegplaats. Na herhaald vragen wees men ons terecht en zoo kwamen wij nog op de boot even vóór dat de plank werd weggehaald. De boot was vol reizigers van alle natien en tongen waaronder een Amsterdamsch koopmannetje, Meyer, uit Beieren herkomstig, die zich spoedig met ons bezig hield, om 't een en ander te expliceren, en ook een Engelschman met zijne twee dochters die ons ergerde door zijn gekke kleeding en zijn onverzadelijke eetlust. De dochters waren uiterst familiaar met den Conducteur. Op het dek gezeten zagen wij den statigen Rijn, die allengs van Mainz af schooner en trotscher wordt, tot hij bij Bonn weêr meer eenvoudig en bijna eentoonig begint te worden. Eerst staken wij om 4 uur over naar Kastel en stoomden toen langs de eilandjes Peters-an en Ingelheimer-an naar Bieberich (rechts) de residentie van den hertog van Nassau, want aan de rechterhand hadden wij dit hertogdom; aan de linker was Pruissen. Het hertogelijk slot ligt fraai aan den oever. Het is in renaissancestijl gebouwd (in 1706), met fraaie terrassen en tuinen. Van Bieberich ging het langs het eiland Schiersteinerau en de dorpen Schierstein (regts) en Niederwalluf

(regts), waar de Rheingau, het vaderland der beroemdste Rijnwijnen begint, voorts langs Ellfeld (r.) waarachter bij Kidrich zich de ruïne Scharfenstein op den Gräfenberg verheft; verder langs Erbach (r.) en drie eilandjes Sandau, Langwertherau en Rheinau, op welke laatste Lodewijk de vrome stierf; langs Nieder-Ingelheim (l.) met de puinen van Karel des grooten paleis en Hattenheim (r.) dicht waarbij op den Strahlberg de Marksbrunner wast. Nu langs Oestrich (r.), Freiweinheim (l.), Mittelheim en Winkel (r.), met het eiland Winkeler-au; het slot Vollrath (r.), nog ongeschonden, den Johannisberg (r.) met het slot van dien naam, toebehoorende aan vorst Metternich (een flesch beste Johannisberger kost daar elf gulden); Geisenheim (r.) en Rothenberg daarachter, waar ook uitmuntende wijnen groeien; Gaulsheim (l.), Kempten (l.), Rüdesheim (r.) met oude torens en ruïnes en ouden heerlijken wijn (Berg en Hinterhäuser); Rochusberg met een kapel op de hoogte (l.), Bingen (l.) waar de Nahe in den Rijn valt. Over de Nahe is een oude brug (Drususbrug), nabij Bingen de ruïne Klopp. Tegenover Bingen ligt de schoone bergvlakte das Niederwald, toebehoorende aan den hertog van Nassau, met fraaie gezigtopeningen en kunstmatige hollen, ruïnes en een tempel. Bij Bingen wordt de Rhein eerst regt prachtig, het dal wordt smaller; de Rheingau eindigt en rotsen met burgten treden nader bij. Even voorbij de stad

staat op een eilandje de Mäuseturm, waar de sage vertelt dat bisschop Hatto van Mainz door de muizen werd opgegeten omdat hij zijn volk verhongeren liet. De toren is in 1856 vernieuwd. Daartegenover ligt Ehrenfels (r.) een ruïne. Zoo komt men in das Bingerloch een door rotsen vroeger gevaarlijke plaats. Een monument (l.) herinnert hoe in 1832 door het laten springen der rotsen de doorvaart verbeterd is. Verder heeft men (r.) Asmannshäusen met beroemden rooden wijn en (l.) Rheinstein, vroeger een roofofslot door Rudolf van Habsburg verwoest, nu toebehoorende aan prins Frederik van Pruissen en door hem vernieuwd; de Klemenskerk (l.) door de prinses Frederik v. Pruissen hersteld tot burgtkapel; de ruïne Falkenburg (Reichenstein of Königstein)(l.), waar het woeste en schoone Morgenbach-thal begint; het dorp Frechlingshausen (l.) waarbij de ruïne Sooneck, hernieuwd door den prins van Pruissen; Nieder-Heimbach (l.) met de ruïnes van het klooster Fürstenthal en het slot Fürstenberg van prinses Frederik der Nederlanden; Lorch (r.) aan den ingang van het Wisperthal, en aan den voet van den Teufelsleiter of Kederich. Deze steile berg zou eens door een ridder te paard zijn bestegen om

zijn geliefde uit de hand haars ouders als loon te ontvangen. Een half uur in het romantische Wisperthal op begint bij de Kruiskapel het Sauerthal met de ruïnes Waldeck en Sauerberg, waar eenmaal Franz von Sickingen woonde. Bij Lorch ligt de ruïne Nollingen of Fürsteneck. Voorts passeerden wij Lorchhausen (r.), Bacharach (l.) met de ruïne Stahleck (vroeger de bakermat der graven van den Rijnpfalz, thans behorende aan de koninginne-weduwe van Pruissen). In de stad is de ruïne van de St. Wernerskerk. In den Rijn voor de stad een rots in den vorm van een altaar, Ara Bacchi naar men meent door de Romeinen genoemd, van daar de namm Bacharach. vervolgens kwamen wij aan de Pfalz of Pfalzgrafenstein, een kasteel op een eilandje in den Rijn, met vele torens. Hier zegt men pleegden de Pfalzgravinnen (en Duitsche keizerinnen) hare bevalling af te wachten. Er is in het slot een bron van zuiver water. Tegenover de Pfalz ligt Caub (r.) met de ruïne Gutenfels. Verder zagen wij Oberwesel (l.) met de ruïne Schönberg, toebehoorende aan prins Albrecht v. Pruissen. Daarvoorbij ziet men (l.) zeven rotsen in den Rijn, zijnde de zeven versteende dochters van den graaf van Schönberg (die sieben Jungfrauen). Hare versteening was loon voor hare ongevoeligheid.

Dan

bereikt men de Lurley (Loreley) een woeste rots, 420 vt. boven den Rijn, regts. Hier is de Rijn smal en diep. Boven op de rots woonde weleer de schoone toovernares die door haar gezang de schippers deed verpletteren op de rotsen, die even beneden de Lurley een gevaarlijke draaikolk (Strudel, Gewirre) vormen. (Heine bezong hare gevaarlijke schoonheid).

Het was reeds avond en schemerachtig toen wij hier kwamen. Nogtans konden wij -vooral nadat wij ook des morgens in het spoor deze rotsen hadden gezien- genoeg opmerken hoe heerlijk verheven de Rhein hier is. Er werden twee kanonnen op den voorsteven der boot afgestoken en de echo herhaalde den slag veelmalen in het gebergte. Door de Loreley wordt een tunnel geboord voor het spoor dat op den regteroever gemaakt wordt, van Rudesheim naar Lahnstein.

Wij gingen langs St. Goarshausen (r.) met de ruïne Neu-Katzenbogen of der Katz, en daartegenover St. Goar (l.) met de bouwvallen van de vesting Rheinfels; voorts Welmich (r.) met de ruïne Thurnberg of de Maus; Eherenthal (r.), Hirzenach (l.), Nieder- en Ober-Kestert (r.). Salzig (l.), waartegenover (r.) de ruïnes Sternberg en Liebenstein, de Broeders genaamd, van welke vele legenden zijn. Twee broeders zouden hier elkaër in een tweegevecht hebben gedood (Heine's Feindlichen Brüder). Verder Bornhofen (r.), Kamp (r.), Boppart (l.). Voorbij de stad buigt

de Rhein zich Zuid-Oostwaarts, en loopt voorbij Osterpei (r.) met het slot Liebeneck. Bij Ober- en Niederspei (l.) herneemt de Rijn zijn Noordelijke rigting. Tegenover Ob.Spei is de Dünkholder-brunnen. Dan gaat het voorbij Braubach (r.) waarboven de Marksburg ligt, nog ongeschonden, en een staats- gevangenis. Verderop ligt Rense (l.) en de Königstuhl, een in 1843 weer hersteld gebouw, waar de keurvorsten van Deutschland menigmaal onder den blooten hemel vergaderden om keizers te kiezen of te onttroonen, vrede te sluiten of oorlog te verklaren. Daartegenover (r.) ligt de Marienkapelle waar in 1400 keizer Wenzeslaus werd afgezet. Zoo komt men langs Oberlahnstein (r.) en Stolzenfels (l.). Dit schoone slot ligt 300 vt. boven den Rijn, boven het dorp Capellen. Het was het zomerverblijf van den overleden koning van Pruisen, die het liet herstellen in den tegenwoordigen staat (voor 350.000 thaler). Het moet er ook van binnen zeer schoon zijn.

Vlak er tegenover ligt Niederlahnstein aan den mond der Lahn. Van hier loopt een spoorweg naar het bad Ems. Aan den Zuidelijken oever der Lahn ligt op een steile rots de ruïne Lahneck, ten deele hersteld door den tegenwoordigen eigenaar. Aan de overzij van het riviertje de ruïne van de Johanniskerk. Het eerste dorp dat aan de regterhand volgt, Horschheim,

is Pruissisch. Nassau's gebied is geeindigd. Dan heeft men het eiland Oberwerth (l.), Pfaffendorf (r.) en zoo komt men door de schipbrug, die Koblenz aan Ehrenbreitstein verbindt, te Koblenz (l.) aan.

Het was nu reeds vrij donker. De boot vuurde daarom weer tweemaal voordat wij aan de stad kwamen tot waarschuwing. De echo herhaalde het schot eenige malen. Het was in den avond op de boot wel wat frisch maar toch niet onaangenaam. Vooral toen eenige dames met elkaër heel lief begonnen te zingen. Aangezien de boot dien avond (het was groot 9 uur) niet verder voer, moesten wij hier overnachten. Onze vriend Meyer recommandeerde ons zijn hôtél Anker, als vlak bij de boot staande. Het is niet zoo voornaam als Bellevue of Riese maar het was ons goed genoeg. Wij soepeerden er bij een flesch Grünhauser en gingen naar boven. Onze kamers zagen uit op het sterke Ehrenbreitstein, van welks top Helmers zeide dat elk den slangenloop van den Rijn ziet en de rivier begroet als bronaâr van Euroop. Wij gingen evenwel naar bed en sliepen als rozen.

Zondag 1 September.

Om zes uur vertrok onze boot verder den Rijn af. Wij waren dus vroeg op en hadden ons weldra na te hebben ontbeten met onze reisgenoot Meyer op den boot neergezet. Het was een schoone morgen slechts mistte het, toen wij wat verder waren, zóó sterk, dat de boot niet avanceren kon, tot groote schrik van vriend Meyer, die 's avonds nog in Amsterdam wenschte te zijn. De mist trok evenwel spoedig af.

Wij konden nu op ons gemak het sterke Ehrenbreitstein beschouwen. Het ligt op een rots van 365 voet, heeft een bezetting van 4000 man, die tot 14000 kan worden gebragt en is zoo sterk dat het slechts 2 malen is ingenomen, alleen door uithongering van 't garnizoen. Daartegen is nu evenwel voorzien door magazijnen die voor 10 jaren voedsel ten behoeve van 8000 man zijn ingerigt. Door een schipbrug op 36 schepen is Koblenz aan de vesting verbonden. Deze stad ligt aan de zamenvloeiing van Mosel en Rhein (Moezel & R.). Over den Moezel loopt de oude steenen Moezelbrug op 14 bogen en de spoorwegbrug met vier openingen.

De stad heeft circa 22 à 23000 inwoners.

Wij stoomden nu van Coblenz langs Neuendorf (l.), Urbar (r.), van waar af de roode wijn Bleichart genoemd wordt, Besselich (r.), Mallendar (r.), Vallendar (r.), het eiland Niederwerth met het dorp van dien naam, het eiland Groswerth, Kesselheim (l.), Sebastian-Engers (l.), Bendorf (r.) met een fraaie kerk, Mühlhofen (r.) aan den ingang van het Saynbachthal, waarin het slot Sayn bij het dorp en de ruïne van dien naam. Voorts Engers (r.) vroeger Kunostein-Engers genoemd, met een fraai in 1758 gebouwd kasteel; daartegenover Kalten-Engers en Urmitz; verder de kapel: der gute Mann (l.), Weissenthurm (l.) met een monument voor generaal Hoche (gest. 1797); Neuwied

(r.)[waar Jan Land bij de Hernhutters ter school ging]; daartegenover valt de Nette in den Rijn; te Neuwied is het slot van den prins van Wied die verderop in het gebergte een prachtig jagtslot (Monrepos) heeft. Irrlich aan den mond van de Wied (r.); de ruïne Friedrichstein (of het Duivelshuis)(r.), Fahr (r.), Andernach (l.) met ruïnes en oude torens; Leudersdorf met de kapel Heilig Kreuz (l.); Namedi (l.), Fornich (l.); Ober- en Nieder- Hammerstein (r.) met de ruïne Hammerstein; Rheinbrohl (r.); Btrohl (l.) en Nippes (l.) aan den ingang van het schoone en woeste Brohl- thal; Thal Rheineck (l.) met de fraaie burgt Rheineck, toebehoorende aan den Minister Bethmann-Hollweg; Nieder-Bruisig (l.) en Hönningen (r.) met het slot Argenfels van den vorst von der Leyden; Argendorf (r.) en Leubsdorf (r.); het dorp en de ruïne Dattenberg (r.) en daartegenover de mond der Ahr, aan wier regteroever op eenigen afstand van den Rijn Sinsig ligt; Krippe (l.) en daartegenover Linz met een ouden toren en Linzerhäuser; voorts de ruïne Okkenfels (r.) met het dorp Kasbach; Erpel (r.) aan de Erpelerlei; een basaltrots van 700 vt. hoogte; Remagen (l.); Heister (r.), Unkel (r.), Scheuern (r.) Rheinbreitbach (r.) Oberwinter (l.), Rolandseck. Hier hielden wij stil en stapten wij af na den Heer Meyer te hebben gegroet. Naar ons logement gegaan, vond ik er het linnen dat ik in de wasch gegeven had

in orde. Wij maakten ons toilet, dronken koffij, zaten in de tuin te luisteren naar de kerkklokken, die uit het stille dal aan de overzij ons toeklonken, betaalden onze rekening (waarbij de Oberkellner vergat om ons het overschietend geld terug te betalen) en stapten (om acht uur waren wij te Rolandseck aangekomen) om 11 1/4 uur naar de boot. Deze kwam wat later aan. Het wachten verveelde ons evenwel niet. Het gezicht op het Zevengebergte was zoo schoon, zoo aardig klonken uit uit een schuitje op den Rijn ons de toonen van de harmonica toe, de zon scheen zoo lekker, dat wij nog wel wat hadden willen blijven. Maar wij moesten naar Nederland terug. Zoo waren wij dan welhaast in de boot -na een kleine proeve ondervonden te hebben van de fooi-gierigheid van de Hausknecht van 't logement en van de afzet-lust van de sjouwerluif van Rolandseck. Onze leelijke Engelschman met zijne dochters was ook weer aan boord, bezig met eten. Nu ging het voorbij Honnef(r.), het eiland Nonnenwerth (onvergetelijker gedachtenis!) de Rolandsruïne (l.), Rhönsdorf (r.) en den Drachenfels (r.)(den heerlijken Drachenfels!). Verder langs Mehlem (l.) en Königswinter(r.). Op den Peters- of Stromberg staat hier de kleine Peterskirche. Daarnevens verheft zich de Nonnenstromberg, waarachter de ruïne der kerk van de Abtei Heisterbach. Hier plaatst de overlevering de geschiedenis van dien monnik, wiens duizendjarig

luisteren naar de Paradijsvogel onze dichter ten Kate bezong in de berijmde Legende: 'Eeuwigheid'. Verderop is Wollendorf (r.), Rungsdorf (l.), Ober-Cassel (r.); Plittersdorf met de ruïne Godesberg (l.) en het Hochkreuz, een obelisk aan den straatweg naar Bonn ter gedachtenis van den moord van aartsbisschop Walram; Au en Auerhof (l.), Kessenich (l.), Bonn (l.). Met een gierbrug is deze stad (20.000 inw.) verbonden aan Beuel (r.). Zij heeft een fraaien Münsterkerk, de Friedrich-Wilhelm-Universität, enz. Voorbij Beuel ging het nu verder stroomaf. De oevers der rivier werden nu steeds meer vlak en eentoonig. Even voorbij Schwarz-Rheindorf (r.) met een fraaie kerk valt de Sieg in den Rijn. Daartegenover Graurheindorf en (regts) het eilandje Graupenwerth, waarop de Nederlanders in 1620 een bastion hadden, het Mutsje genoemd. Verder Hersel (l.), LÜlsdorf (r.) met een burgt- ruïne, Ob. en Nied. Wessling (L.), Langel (R.), Süst (l.), Nieder- Zündorf (r.), Rodenkirchen (l.). Zoo bereikten wij om bijna twee uur Köln (l.), of liever Deutz (r.). Daar gingen wij aan wal en zochten het logement Bellevue bij Kümmel op. Dit is een groot en fraai hôtél. Wij kregen kamers die op de rivier uitzagen. Dit is een fraai uitzigt, want Keulen met zijn grooten dom, met zijn vele antieke torens en gothische

muren aan de rivierzijde, één uur lang, -110.000 inw.- heeft hier een goed voorkomen. Twee bruggen, een schipbrug op 40 schepen en de ijzeren spoorwegbrug verbinden Deutz en Keulen. Het loopt hierover onophoudelijk af en aan. Ook wij gingen er over (voor 1 pfennig de man) en wandelden de stad door. Deze viel ons zeer tegen. Zij is vol kromme en naauwe, en, leider! vuile en stinkende straten. Volgens Plantinga's Reisboek zou er in de Schildergasse een prachtig 'Deutsches Kaffeehaus' zijn. Wij zochten de Schildergasse drie, vier maal rond, maar vonden niets dan een vrij smerig Zwitsersch koffijhuis. Zoo gingen wij dan nog eens den Dom en de spoorwegbrug zien. Daarop zochten wij ons logement weêr op waar het muziek was der soldaten in den tuin. Vele menschen kwamen hier zitten luisteren. Wij aten om 5 uur heel goed en zochten daarna het Victoria-theater bij de Türnichenthor op. Het zat er heel goed en er werd een soort van operette opgevoerd benevens dansen. Daarop keerden wij in Bellevue terug en kropen na een fleschje gedronken te hebben welhaast in de veêren.

Maandag 2 September.

Vroeg opgestaan bij mooi weêr wandelden wij de stad weêr in. Wij kochten nog een Panorama des Rheins met nog

een paar Rijngesigten; ik kocht Lenaus' Gedichte bij Bädeler; ook schaften wij ons bij Farina wat eau de Cologne aan. In het voormalig verkoophuis Gürzenich zagen wij kaas, die men ons eerst voor Noord-Hollandsche kaas wilde doen doorgaan. Toen men nogtans bemerkte dat wij Hollanders waren, verzekerde men ons dat ze van Cleef kwam, en dat ze van afgeroomde melk was gemaakt. Zij zag er niet appetijtelijk uit.

Aan het Postkantoor haalden wij een brief voor ons af van onze zuster Mietje en van Kees HaverSchmidt. Gelukkig waren alle berigten goed en in orde. Verblijd hierover gingen wij naar ons logement terug, betaalden er en hoepelden nu naar het Station bij ons logement. Daar namen wij plaats, ik voor Amsterdam, Feddo voor Utrecht. Om 11 1/4 stoomden wij heen en de togt ging over Mühlheim, Benrath, Düsseldorf, Calcum, Grossenbaum, Duisburg, Oberhausen, Sterkerade, Dinslaken, Wesel, Mehrloch, Empel, Emmerich. Hier aten wij wat in het Station, daar wij een half uur pauseerden. Daarop ging het over Elten en over de Hollandsche grenzen. Wij waren weêr terug in het vaderland. Te Zevenaar werd ons goed gevisiteerd, heel oppervlakkig, en daarop

passeerden wij Duiven, Westervoort, Arnhem,

Wolfhezen, Ede, Veenendaal, Maarsbergen, Zeyst-Driebergen, Utrecht. Wij merkten op dat de heide in het Utrechtsche in de avondzon toch ook een heerlijk-schoonen aanblik biedt. Te Utrecht verliet Feddo mij; hij wilde eerst zijn vriend Posthumus daar opzoeken, om vervolgens naar de Heeren de Bruyn te Rotterdam en naar zijn vriend Unger in Den Haag te gaan. Feddo bragt mij nog gaauw een glas bier ter verfrissching en daarop stoomde ik over Maarssen, Breukelen, Nieuwersluis, Loenen-Vreeland en Abkoude naar Amsterdam, waar ik om half tien arriveerde. Een omnibus bragt mij naar de Nieuwestads- herberg maar men had er geen kamer meer open. Zoo kniesde ik dan naar het Haasje, waar 't evenwel ook vol was zoodat ik mij tevreden moest stellen met een kermisbed in de groote zaal. Ik maakte daarvan dan gebruik.

Dinsdag 3 Sept.

Des volgenden morgens na ontbeten te hebben -bij 't ontbijt sprak ik Johs. Kutsch Lojenga S.S Min-Cand. v. Leeuwarden- zocht ik de Nieuwestadsherberg op en kreeg daar berigt dat ik mijn verloren reistasch terug zou kunnen krijgen daar die op het telegraafbureau lag. Ik bestelde een kamer voor mij tegen den nacht van Woensdag op Donderdag, want

ik hoopte des Donderdags met Feddo terug te gaan naar Friesland, zeide dan mijn reistasch te zullen halen, nam om 8 uur plaats op de boot naar Zaandam en Alkmaar en arriveerde aldaar om 11 à 12 uur. Mijn vriend Mr. Willem v.d. Kaay dien ik wilde opzoeken was niet thuis, maar hij werd des volgenden daags met zijne vrouw verwacht van Heerde in Gelderland waar zij eenigen tijd hadden gelogeed. Daardoor werd ik genoodzaakt een dag later naar Friesland te gaan dan Feddo. Ik schreef naar de Nieuwestadsherberg te Amst. en bestelde mijn kamer voor Feddo. Ik dronk koffij bij v.d. Kaag's schoonzuster Mevrouw Nuhout van der Veen, en vond de kinderen allen wèl. Vooraf had ik mij een hoed gekocht (ik had mijn vorigen te Aken in 't logement opzettelijk achtergelaten), waartoe Dr. Hirschig, dien ik ontmoette, mij bereidwillig gelegenheid aanwees. Om 2 uur vertrok ik met het Zijperschuitje naar de Burgerbrug en wandelde vandaar (een kwartier ver) naar Eenigenburg, de eenzame, winderige standplaats van mijn vriend Jan Bouwman. Wat hij opkeek, dat ik daar was! Wij aten zamen en bragten verder den avond allerfideelst pratende door, ten deele met den schoolmeester van 't dorp. 's Avonds barstte er een onweer los.

Woensdag, 4 Sept.

De morgen werd aangenaam pratende doorgebracht. Om een uur of 12 gingen wij op stap naar een aanlegplaats

van het Nieuwdiepsche bootje. Daar wachtte Jan zijn vader, Ds. Bouwman van Rotterdam, en Ds. Pareau van Anna-Pauwlonapolder af. De eerste zou des zondags voor hem preeken. Na dezen gegroet te hebben en Jan te hebben vaarwel gezegd, stapte ik in mijn bootje en stoomde naar Alkmaar. Naauwelijks daar gearriveerd liep ik naar den Hollandschen tuin, waar ik den Heer Mr. Nuhout aantrof met de kinderen, wachtende op v.d. Kaay en Lene, die weldra arriveerden van Amsterdam. Ik bragt een genoeglijken dag bij hen door. 's Avonds kwamen Mijnheer en Mevrouw Nuhout wat praten en nadat allen, ook Lene in de rust waren, redeneerden Kaay en ik nog tot één uur over onze belangen. Ik logeerde bij hem.

Donderdag, 5 Sept.

De morgen vloog in vriendschappelijke kout om. Ik bood Lene de Genestets Laatste der Eerste aan: zij scheen er meê ingenomen te zijn. Ik kocht voor lectuur op reis Multatuli's Minnebrieven; een vreemd boek. Wij wandelden nog eventjes in den Hout, zeiden de Nuhout's vaarwel, aten bij Kaay en toen bragten Willem en de apotheker Molenaar, die vroeger

bediende bij pa geweest was, mij naar de boot voor Amsterdam. Ik scheidde noode van mijne lieve vrienden, maar het moest. Om een uur of 6,7 was ik in Amsterdam. In de Nieuwestadsherberg lag mijn reistaschje reeds voor mij gereed. Ik betrok er een kamer, stapte de stad in en zag in de Nieuwe Comedie van Duport (Amstelstraat) een allerakeligst spektakelstuk: Steffen de Idioot. Daarna ging ik naar bed.

Vrijdag, 6 Sept.

Om 7 uur ging ik in de boot die mij behouden en wel naar Harlingen bragt waar ik in de diligence plaats nam naar Leeuwarden. Ik arriveerde er, na in Franeker Eelco Verwijs te hebben gesproken, om kwart over vier, groette de familie, die ik behouden en wèl mogt aantreffen, at iets en werd door Feddo die den vorigen dag gekomen was naar de trekschuit gebragt. Deze voerde mij om 5 uur naar Dockum. Het begon met de schemering hard te regenen. Te Dockum zocht ik Dolf van Slooten op. Hij zat met Johanna³ in de tuinkamer en vertelde mij dat de profetie der guide van Chaudfontaine luisterrijk was uitgekomen. Hij was geëngageerd met mejufvrouw

3 Johanna van Slooten (1835-1890) was de zuster van Dolf van Slooten. Zij was een jeugdliefde van HaverSchmidt en waarschijnlijk de 'Blondlokkige Johanna' in het slotgedicht 'De drie studentjes' in de 'Snikken en Grimlachjes'.

G. Verwijs⁴ van Deventer. Ik feliciteerde hem, praatte nog wat tot bij tien, leende toen een parapluie en stapte onder een bui en bij een opkomend onweêr naar Foudgum.

Daar vond ik Mina en Nienke reeds te bed. Maar mijn geklop deed haar mij weldra binnenlaten. Een half uur later lag ik in mijn eigen pastorie op bed, terwijl de bliksem door de retsen der blinden flikkerde en de regen neerstroomde op mijn dak.

Aldus was het einde van deze beroemde reis, waarop ik een boel plezier gehad, 240 gulden verteerd en ook iets geleerd heb. Dit laatste hoop ik althans.

Uit.-

4 Gert Woutera Verwijs (1835-1919) was de zuster van de bekende letterkundige Dr. Eelco Verwijs (1830-1880) die waarschijnlijk samen met François HaverSchmidt het roemruchte ‘*Oera Linda Boek*’ heeft geschreven in de tijd dat ook dit reisverhaal ontstond.